

Mariola Hoszowska
Uniwersytet Rzeszowski
ORCID [000-0003-1475-1561](https://orcid.org/000-0003-1475-1561)

Paweł Sierżęga
Uniwersytet Rzeszowski
ORCID [0000-0001-6774-4096](https://orcid.org/0000-0001-6774-4096)

Nauki historyczne na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego (1869–1914)

Nauki historyczne na Wydziale Filozoficznym (WF) Uniwersytetu Lwowskiego (UL) są przez nas rozumiane jako Studium Historyczne, czyli zespół katedr, które zajmowały się badaniami naukowymi w dziedzinie historii oraz kształceniem historyków i nauczycieli historii¹. Wiadomo, że perspektywę historyczną uwzględniały także katedry filologiczne (filologii polskiej, ukraińskiej, niemieckiej, romańskiej i in.) na WF oraz funkcjonujące na Wydziale Prawa i Wydziale Teologicznym².

W dziejach Studium Historycznego w omawianym okresie można wyodrębnić trzy podokresy:

- 1) wstępny w latach 1869/70–1870/71,
- 2) dwudziestoletni: 1872/73–1891/92,
- 3) obejmujący lata 1892/93–1913/14³.

¹ Uniwersytet Lwowski, a w jego ramach działalność Studium Historycznego posiada bogatą literaturę. Warto przywołać tu prace powstałe w ostatnich kilkunastu latach. Zob. Maternicki (I), red., (2004); Maternicki, Zaskilniak (II), red., (2004); Maternicki, Zaskilniak (III), red., (2005); Maternicki, Zaskilniak (IV), red., (2006); Maternicki, Zaskilniak (V), red., (2007); Maternicki, Zaskilniak (1), red., (2007); Maternicki, Sierżęga, Zaskilnik (2), red., (2014); Stopka (2011: 225–267); Toczek (2013); Maternicki, Piśulińska, Zaskilniak, red., (2015); Maternicki (2015); Redzik (2015).

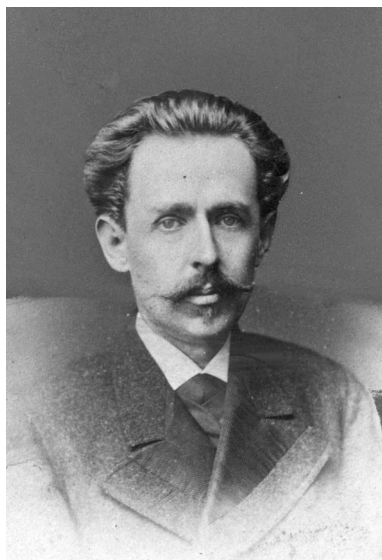
² Szczegółowo na ten temat w tomach pierwszym i trzecim niniejszej monografii.

³ Agnieszka Kawalec, autorka gruntownego opracowania o Studium Historycznym, na którym się opieramy, wyodrębniła jeszcze jeden okres, przypadający na lata I wojny światowej. Zob. Kawalec (2016a: 99–145).

W pierwszym podokresie miały miejsce wydarzenia, które w zasadniczy sposób wpłynęły na rozwój Studium w kolejnych czterech dekadach. Wpisywały się w proces polonizacji galicyjskiej administracji i szkolnictwa w efekcie przebudowy cesarstwa austriackiego w dualistyczną monarchię po przegranej wojnie 1859 r.

W roku akademickim 1868/69 językiem wykładowym na Wydziale Filozoficznym był nadal język niemiecki. W ramach Studium Historycznego funkcjonowała jedna katedra: historii powszechnej, którą kierował niespełna 30-letni Niemiec, Henryk Zeissberg (niem. Heinrich Ritter von Zeissberg) (1839–1899)⁴, wytrawny badacz i utalentowany dydaktyk.

Od 1865 r. prowadził również Seminarium Historyczne, utworzone na mocy rozporządzenia ministra wyznań i oświaty z 23 września 1852 r.⁵, które miało charakter pracowni wydziałowej z podręczną biblioteką (Przelaskowski, red., 1968: 168; Frančić 1997: 459–461; Wöller 2014: 93–104). W czerwcu 1869 r. na Wydziale Filozoficznym powstała druga katedra: historii austriackiej, którą objął przybyły z Uniwersytetu Wiedeńskiego mediewista i geograf docent Edward Rösler (niem. Eduard Rösler) (1836–1874)⁶ (Wurzbach 1874: 370; Wurzbach 1875: 219; Peyfuss 1988: 204–205). Do dwóch niemieckich badaczy w semestrze

Il. 1. Ksawery Liske

letnim w roku akademickim 1868/69 dołączył polski nowożytnik, Ksawery Liske (1838–1891)⁷, gruntownie wykształcony na niemieckich uniwersytetach we Wrocławiu, Berlinie i Lipsku.

Na początku 1869 r. habilitował się z historii powszechnej i w marcu tego roku rozpoczął wykłady⁸ w języku niemieckim⁹.

Ponieważ w czerwcu 1869 r. wyszło cesarskie rozporządzenie o języku polskim jako urzędowym i wykładowym w szkolnictwie, Liske skierował – za pośrednictwem Rady Wydziału – prośbę do ministerstwa o zgodę na wykładanie w języku polskim. Pomimo sprzeciwu H. Zeissberga otrzymał pozwolenie i od semestru zimowego 1869/70 wykładał w języku ojczystym (zob.

⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2022, [AUWR_UA_000_26_0_5_2022_62800](#).

⁵ W połowie XIX w. Seminarium Filologiczno-Historyczne (z odrębnymi oddziałami filologicznym i historycznym) nastawione było głównie na kształcenie nauczycieli gimnazjalnych.

⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2022, k. 4, [AUWR_UA_000_26_0_5_2022_62800&view=single&p=5](#).

⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1111, [AUWR_UA_000_26_0_5_1111_56790](#).

⁸ Zob. Balzer (1891: 465–539); Knapowska (1958: 67–112); Julkowska (2007: 181–200); Julkowska (2015: 221–231); Kawalec (2019: 311–351).

⁹ Z uwagi na znany i ceniony dorobek naukowy (m.in. publikacje w prestiżowym niemieckim piśmie „Historische Zeitschrift”) zwolniony został z kolokwium i wykładu habilitacyjnego.

DALO, z. 26, op. 5, spr. 1111, k. 27 recto + verso, [AUWR_UA_000_26_0_5_1111_56790&view=single&p=25](#).

Starzyński 1894: 33–34). Na początku 1871 r. Zeissberg odmówił też zgody na przeprowadzenie habilitacji w języku polskim przyjacielowi Liskego, Wincentemu Zakrzewskiemu. Część studentów zaczęła wówczas bojkotować wykłady niemieckich uczonych (Barycz 1975: 16–17, 21). Napiętą sytuację przerwało postanowienie cesarskie z 4 lipca 1871 r., umożliwiające na Wydziale Filozoficznym wybór języka wykładowego (polskiego bądź ruskiego), co było równoznaczne z polonizacją uczelni¹⁰. W nowych warunkach niemieccy profesorzy nie widzieli już dla siebie miejsca na uniwersytecie i wkrótce go opuścili¹¹.

W drugim okresie (1871/72–1891/92) w Studium Historycznym pracowało ogółem osiem osób. Przodującą rolę odgrywał K. Liske, który objął katedrę po Zeissbergu. Katedrę zwolnioną przez Röslera powierzono mediewiście i znawcy historii Kościoła Izydorowi Szaranewyczowi (ukr. Ісидор Шарапаневич, w DALO jako Izydor Szaraniewicz) (1829–1901)¹², który habilitował się na UL w 1871 r. i prowadził wykłady jako docent prywatny z historii Galicji i Lodomerii oraz jako zastępca profesora historii austriackiej¹³ (Ławrecki 2007: 131–138; Stępień 2010: 165–195; Гелей 2001: 320–332). Studium Historyczne szybko opuścił nowożytnik i wydawca źródeł Wincenty Zakrzewski (1844–1918), który wykładał tylko w semestrze letnim 1871/72, po czym przeniósł się na Uniwersytet Jagielloński (UJ)¹⁴.

W 1880 r. ukraińscy studenci wszystkich wydziałów wystosowali do senatu petycję w sprawie utworzenia katedry historii ruskiej, prosząc równocześnie I. Szaranewycza o systematyczne wykłady z tego zakresu. Senat przyznał studentom słuszność, zaznaczając, że wcześniej lub równolegle powinna powstać katedra historii polskiej (Kawalec 2016a: 107). Ostatnią utworzono jesienią 1882 r. i objął ją mianowany w 1883 r. profesorem nadzwyczajnym¹⁵ (bez habilitacji) mediewista i słowianoznawca Tadeusz Wojciechowski (1838–1918)¹⁶, wcześniej pracownik biblioteki uniwersyteckiej (Barycz 1963b: 167–169). W 1887 r. katedrę uzwyczajniono, awansując jednocześnie Wojciechowskiego¹⁷, który jednak nie uzyskał zgody na prowadzenie seminarium. Na uniwersytecie pracował do 1907 r., kiedy na własną prośbę przeszedł w stan spoczynku¹⁸.

¹⁰ Kolejne postanowienia w zakresie polonizacji uniwersytetu miały miejsce w 1872 r.; od października 1874 r. znajomość języka krajowego obowiązywała wykładowców, a ustawa potwierdzająca dominującą rolę języka polskiego została wprowadzona w 1881 r. Zob. Starzyński (1894: 40); Jaworski (1912: 86–87); Redzik (2015: 124–125).

¹¹ Zeissberg – mimo znajomości języka polskiego i badań nad polską historią – objął katedrę w Innsbrucku, Rösler w Grazu.

¹² DALO, z. 26, op. 5, spr. 2091, [AUWR_UA_000_26_0_5_1111_56790](#).

¹³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2091, k. 11, [AUWR_UA_000_26_0_5_2091_62779&view=single&p=12](#).

¹⁴ Zob. Szczur (2000: 79–85); Stinia (2014: 101–102, 212–213); Kawalec (2020: 571–598); Pisulińska (2019: 130–140); Pisulińska (2021: 103–122).

¹⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 288, k. 11, [AUWR_UA_000_26_0_5_288_51646&view=single&p=13](#).

¹⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 288, [AUWR_UA_000_26_0_5_1111_56790](#).

¹⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 288, k. 18, [AUWR_UA_000_26_0_5_288_51646&view=single&p=20](#).

¹⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 288, k. 40, [AUWR_UA_000_26_0_5_288_51646&view=single&p=42](#).

Il. 2. Ludwik Finkel

W drugim okresie w Studium pojawili się wychowankowie Liskego: Aleksander Hirschberg¹⁹ (1847–1907), habilitowany z historii polskiej (1875), Aleksander Semkowicz (1850–1923)²⁰ – uzyskał habilitację z historii średniowiecznej (1884), oraz Ludwik Finkel (1858–1930)²¹, który uzyskał *venia legendi* z historii średniowiecznej i nowożytnej (1886).

Z wyjątkiem A. Hirschberga wszyscy studiolali na kilku uniwersytetach (Getynga, Berlin, Paryż). Żaden z uczniów nie objął jednak katedry po zmarłym 27 lutego 1891 r. mistrzu, mimo wysunięcia 25 czerwca tego roku przez komisję wydziałową A. Semkowicza jako głównego kandydata. Protekcja ze strony wiceprezydenta Rady Szkolnej Krajowej, Michała Bobrzyńskiego, oraz szefa sekcji do spraw uniwersyteckich w Ministerstwie Wyznań i Oświaty, Edwarda Rittnera, przesądziła o tym, że Katedrę Historii Powszechnej²² objął Bronisław Dembiński (1858–1939)²³, nowożytnik, znawca dziejów dyplomatycznych, docent Uniwersytetu Jagiellońskiego (Barycz 1946: 642–662; Serwański 2010: 181–194; Pawelec 2007: 269–284), powołany w marcu 1892 r.²⁴ na stanowisko profesora nadzwyczajnego historii powszechnej²⁵.

W tym samym czasie cesarz zatwierdził drugą Katedrę Historii Powszechnej z językiem ruskim/ukraińskim (z mocą od roku akademickiego 1893/94), którą objął – niewysuwany pierwotnie przez Ukraińców profesor Uniwersytetu Kijowskiego, historyk, archeolog i etnograf Wołodymyr Antonowycz (ukr. Володимир Антонович) (1834–1908) – lecz jego uczeń, wybitny badacz dziejów Rusi i powszechnych Mychajło Hruszewski (ukr. Михайло Грушевський) (1866–1934)²⁶, mianowany profesorem zwyczajnym²⁷.

¹⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 428, [AUWR_UA_000_26_0_5_428_51616](#).

²⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1710, [AUWR_UA_000_26_0_5_1710_56700](#).

²¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1952, [AUWR_UA_000_26_0_5_1952_56633](#).

DALO, z. 26, op. 5, spr. 1953, [AUWR_UA_000_26_0_5_1953_56631](#).

²² DALO, z. 26, op. 5, spr. 557, k. 5, [AUWR_UA_000_26_0_5_557_52190&view=single&p=7](#).

²³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 557, [AUWR_UA_000_26_0_5_557_52190](#).

²⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 557, k. 99, [AUWR_UA_000_26_0_5_557_52190&view=single&p=103](#).

²⁵ W istocie chodziło o zablokowanie możliwości objęcia katedry przez nieakceptowanego przez konserwatystów krakowskich Ludwika Kubalę, którego kandydaturę początkowo forsowali T. Wojciechowski i L. Cwikliński (szerzej Barycz 1963a: 222–223). Z początkiem 1897 r. Dembiński został profesorem zwyczajnym. Semkowicz objął dyrektorę biblioteki UL. Finkel, od 1885 r. docent historii i literatury polskiej w Wyższej Szkole Rolniczej w Dublanach, a w latach 1886–1892 także na UL, od 1892 r. był profesorem nadzwyczajnym historii austriackiej. Dembiński kierował katedrą do 1916 r. Formalnie rozstał się z Uniwersytetem Lwowskim, zrzekając się Katedry Historii Powszechnej 16 czerwca 1919 r.

²⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 510, [AUWR_UA_000_26_0_5_510_52203](#).

²⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 510, k. 55, [AUWR_UA_000_26_0_5_510_52203&view=single&p=56](#).

Jego Ces. i Król. Apostolska Mość raczył Naj.
 wyższem postanowieniem z dnia 31. Marca 1892.
 najtęskawiej zezwolić na ustanowienie drugiej
 zwyczajnej Katedry Historii powszechnej w c.k.
 Uniwersytecie we Lwowie, poczynsz od roku
 szkolnego 189 $\frac{3}{4}$, z zastrzeżeniem Konstytucyj-
 nego przyzwolenia potrzebnych na to funduszków.
 Zawiadamiając o tem w skutek reskryptu
 Wysokiego c.k. Ministerstwa Wyznań i Oświece-
 nia z dnia 9^{go} Kwietnia 1892. L. 6898, wzy-
 wam Grono profesorów Wydziału filozoficz-
 nego w imieniu Jego Ekscelencyi Pana Ministra,
 by przedstawiło odpowiednie wnioski co do ob-
 sadzenia tej posady. Zamierzonym jest, ażeby
 profesor zamianować się na tę Katedrę mający
 w wykładach swoich w szczególności uwzględ-
 niał historię Wschodu Europy, i ażeby wy-
 kładał w języku ruskim. (Koliczność tę na-
 leży uwzględnić przy przedstawieniu wniosków.
 Lwów, 12. Pazdziernika 1892.
 Za c.k. Namiestnika:
 Jia

Do
 Dziekanatu Wydziału
 filozoficznego c.k. Uniwersytetu, -
 we Lwowie.

II. 3. Prośba do dziekanatu Wydziału Filozoficznego w sprawie II Katedry Historii Powszechnej z językiem ruskim na Uniwersytecie Lwowskim (1892)

Na Uniwersytecie Lwowskim kierował on katedrą do roku akademickiego 1914/15, oficjalnie wykładał do kwietnia 1916 r.²⁸

W latach 1892/93–1913/14 w Studium Historycznym pracowało ogółem 12 profesorów i docentów. Oprócz przedstawicieli starszej generacji (I. Szaranewycz, T. Wojciechowski, A. Hirschberg) młodsze pokolenie (urodzonych w drugiej połowie lat 50. i 60. XIX w.) reprezentowali Finkel, Dembiński, Hruszewski. W 1899 r., kiedy Szaranewycz

²⁸ Zob. Telwak (2007: 343–358); Adamski (2011); Тельвак, Педич (2016); Пиріг, Тельвак (2017).

przeszedł na emeryturę, Katedrę Historii Austriackiej objął jako profesor zwyczajny L. Finkel²⁹ (zob. Modelski 1932: 98–147; Błachowska 2007a: 285–308). Rok wcześniej do grupy młodszych badaczy dołączył absolwent Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu w Getyndze, nowożytnik i historyk dziejów najnowszych Szymon Askenazy (1865–1935)³⁰, który podobnie jak wcześniej Liske został zwolniony z kolokwium³¹ i wykładu habilitacyjnego³².

Il. 4. Szymon Askenazy

Il. 5. Adam Skałkowski

Il. 6. Stanisław Zakrzewski

Na początku XX w. do zespołu dołączyli najmłodsi badacze, urodzeni w latach 70. XIX w., tj. uczeń Finkla – docent Adam Szelągowski (1873–1961)³³ (habilitowany na UL w 1902 r.), uczeń Hruszewskiego – Stepan Tomasiwski (ukr. Степан Томашівський, w DALO jako Stefan Tomaszewski) (1875–1930)³⁴ (habilitacja na UL w 1911 r.) z historii austriackiej), Władysław Semkowicz (1878–1949)³⁵ – syn Aleksandra (habilitacja na UL w 1909 r. z nauk pomocniczych historii., rozszerzona w 1914 r. na historię średniowieczną), uczeń Askenazego – Adam Skałkowski (1877–1951)³⁶ (habilitacja na UL w 1913 r. z „nowszej historii”) oraz Stanisław Zakrzewski (1873–1936)³⁷ (habilitacja na UJ w 1903 r. z historii Polski i średniowiecznej historii powszechnej).

²⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1952, k. 156, [AUWR_UA_000_26_0_5_1952_56633&view=single-&p=148](#).

³⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 35, [AUWR_UA_000_26_0_5_35_49151](#).

³¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 35, k. 1, [AUWR_UA_000_26_0_5_35_49151&p=3](#).

³² Zob. Kukiel (1935: 312–332); Willaume (1955: 229–250); Dutkiewicz (1958); Zahorski (1974: 5–34); Barycz (1977: 238–311); Maternicki (2007a: 321–342).

³³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2109, [AUWR_UA_000_26_0_5_2109_62772](#).

DALO, z. 26, op. 5, spr. 2110, [AUWR_UA_000_26_0_5_2110_62771](#).

³⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1889, [AUWR_UA_000_26_0_5_1889_56649](#).

³⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1711, [AUWR_UA_000_26_0_5_1711_56699](#).

³⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1729, [AUWR_UA_000_26_0_5_1729_56695](#).

³⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 715, [AUWR_UA_000_26_0_5_715_52161](#).

Il. 7. Nagrobek Aleksandra Hirschberga. Cmentarz Łyczakowski (pole 19, grób nr 411)

W 1907 r. zmarł nagle A. Hirschberg. W tym samym roku katedrę po tracącym wzrok T. Wojciechowskim objął popierany przez Dembińskiego krakowski badacz S. Zakrzewski,³⁸ a nie faworyt ustępującego profesora S. Askenazy. Ten ostatni otrzymał profesurę zwyczajną historii nowożytnej ze szczególnym uwzględnieniem polskiej, ale była to katedra poślednia, nieetatowa, utworzona *ad personam*.

W trzecim okresie funkcjonowania Studium Historycznego pracowało w nim dziewięciu Polaków i trzech Ukraińców. Większość – podobnie jak w poprzednim dwudziestoleciu – studiowała na kilku uczelniach, zwykle w Niemczech i Francji. Doktory ty i habilitacje uzyskiwali najczęściej we Lwowie.

Uczeni i ich seminaria historyczne

W swych początkach Studium zatrudniało zaledwie trzech profesorów i docentów. Przed wojną w roku akademickim 1913/14 liczba wykładowców się potroiła, a wraz z nią wydatnie wzbogaciła się oferta dydaktyczna. Dominowały wykłady, ćwiczeń było niewiele. Na przełomie XIX i XX w. ambitni studenci wybierali nawet po kilkanaście wykładów na różnych wydziałach, spędzając na zajęciach od 20 do ponad 30 godz. tygodniowo.

³⁸ Dembiński uważał, że żydowskie pochodzenie Askenazego dyskwalifikowało go jako kandydata do Katedry Historii Polski. Zob. Hoszowska (2013: 39–42); Barycz (1977: 266–281). S. Zakrzewski otrzymał nominację na profesora zwyczajnego wiosną 1913 r., kiedy już – w ocenie Bobrzyńskiego – dystansował się wobec radykalnego nurtu Narodowej Demokracji (wystąpił ze stronnictwa na początku 1912 r.). Szerzej zob. Modelski (1936: 203, 207).

Skąpa początkowo oferta programowa na studiach historycznych z czasem ulegała znacznemu rozszerzeniu. Należy zauważyć, że najbardziej efektywną formą kształcenia były we Lwowie nowoczesne seminaria historyczne, które w latach siedemdziesiątych XIX w. zostały podzielone na dwa oddziały: historii powszechnej i historii austriackiej. Posiadały własny budżet i dysponowały roczną dotacją na uzupełnianie zbiorów bibliotecznych. Kierownikowi seminarium, na podstawie sprawozdania dla ministerstwa, wypłacano niewielką remunerację.

Pierwsze seminarium prowadził od połowy lat 60. H. Zeissberg, skupiając się na stosunkach polsko-niemieckich w średniowieczu. Wychowanek Uniwersytetu Wiedeńskiego pozostawał pod wpływem swych mistrzów, m.in. historyka państwa i prawa Heinricha Siegela (1830–1899), założyciela Instytutu Austriackich Badań Historycznych Alberta Jägera (1801–1891), znawcy nauk pomocniczych historii Theodora von Sickela (1826–1908) oraz Josepha Aschbacha (1801–1882). Po doktoracie i szybko uzyskanej w Wiedniu habilitacji w 1863 r. Zeissberg został profesorem Uniwersytetu Lwowskiego. Ze studiów uniwersyteckich wyniósł przywiązanie do pozytywistycznego modelu badań zakorzenionego w źródłoznawstwie. Jego pierwsze prace koncentrowały się na okresie średniowiecza, dynastii austriackiej Babenbergów, czeskich Przemysławidów i węgierskich Arpadów. Równolegle rozpoczął systematyczne studia poświęcone kontaktom polsko-niemieckim, okresowi panowania Mieszka I, Bolesława Chrobrego, Ottona III i Henryka II. Prowadził też badania z dziejów nowożytnych. Największym uznaniem wśród polskich historyków cieszyła się jego praca *Die polnische Geschichtschreibung des Mittelalters* (1873), wydana nakładem lipskiego Towarzystwa Naukowego Jabłonowskich. Zdaniem Stanisława Smolki było to dzieło nie tylko gruntownie opracowane źródłowo, lecz także znakomicie napisane, przez co – podsumowywał – powinno stać się „niejako elementarzem”, do którego sięgać mieli nie tylko historycy, ale i miłośnicy historii (Smolka 1873: 18). Jak wynika ze wspomnień Oлександра Barwńskiego, wykłady Zeissberga cieszyły się sporą popularnością wśród studentów (Барвінський 2004: 104–105). Wyśmienity dydaktyk, nawiązywał do swych zainteresowań mediewistycznych, ale sięgał też po tematy z zakresu historii starożytnej, nowożytnej i historii Austrii, a także polskiego źródłoznawstwa (Akademische: 1867/68–1871/72). Zawsze perfekcyjnie przygotowany wykladał z pamięci, a treści urozmaicał ciekawostkami. Potrafił rozbudzić wśród młodzieży akademickiej zainteresowanie historią i zaszczerpić umiejętność krytycznego myślenia. Charakteryzując Zeissberga w pracy poświęconej Anatolowi Lewickiemu, Wiktor Czermak pisał o niemieckim badaczu: „[...] zdobył sobie dobre imię u nas i w Wiedniu za krytyczną ścisłość i szersze traktowanie tematów naukowych z umiejętnością uwzględnieniem tła powszechnodziejowego” (Czermak 1899: 5). Był osobą otwartą, a w kontaktach ze studentami życzliwą. Jego seminarium, choć cieszyło się sporą

popularnością wśród studentów (wykształcił przynajmniej dziesięciu doktorów), nie odegrało większej roli w kształceniu kadry uniwersyteckiej (Wöller 2014: 99–100).

W porównaniu z seminarium Zeissberga wykłady i seminarium E. Röslera, badającego głównie historię krajów naddunajskich w średniowieczu i etnogenezę Rumunii, poświęcone historii nowożytnej powszechnej (rewolucji francuskiej, ale też dziejom starożytnym, średniowiecznym i historii austriackiej), nie miały takiego znaczenia. Rösler we Lwowie był krótko, do 1871 r., po czym przeniósł się na uniwersytet w Grazu.

Wyjątkową rolę dydaktyczną odegrał natomiast K. Liske, który skupiał w swym seminarium najzdolniejszą młodzież i umiejętnie wdrażał ją w tajniki warsztatowe. Po studiach uniwersyteckich rozpoczętych we Wrocławiu, kontynuowanych na Uniwersytecie w Berlinie, gdzie uczestniczył w zajęciach i seminariach m.in. Leopolda von Rankego i Johanna Droysena, w 1867 r. obronił w Lipsku u Georga Voigta doktorat *Polnische Diplomatie im Jahre 1526. Ein Beitrag zur Geschichte des Ungarisch-Österreichischen Thronstreites nach der Schlacht bei Mochács* (1867). Po przybyciu do Lwowa uzyskał w 1869 r. habilitację na podstawie ośmiu dotychczas wydanych prac. Jego dorobek naukowy należy uznać za skromny. Największym uznaniem cieszyły się prace jeszcze z okresu berlińskiego i lipskiego: *Die Wiener Congress 1515 und die Politik Maximilianus gegen über Preussen und Polen* (1868), *Des polnischen Hofes Verhältnis zur Wahl Heiser Karl V* (1867). Prace pisane po niemiecku zostały przez K. Liskego spopularyzowane w 1867 r., gdy wydał je pod wspólnym tytułem *Studia z dziejów XVI w.*³⁹. Z okresu lwowskiego na uwagę zasługują m.in. *Marcin Kromer, biskup warmiński – dziejopis wieku XVI* (1869), *Cudzoziemcy w Polsce* (1876)⁴⁰, *Elekcja w Rzeszy r. 1519* (1876) czy *Filip Avril i jego pobyt w Polsce* (1877). Istotne w pracy naukowej K. Liskego były liczne krytyczne recenzje prac naukowych, a także zaangażowanie w rozwój Uniwersytetu Lwowskiego (rektor 1876/77) i tworzenie zaplecza dla prowadzenia i upowszechniania badań naukowych. Pełnił funkcję dyrektora Archiwum Krajowego Akt Grodzkich i Ziemskich we Lwowie (od 1878 r.), był pierwszym prezesem Towarzystwa Historycznego (1886–1891), redaktorem „Kwartalnika Historycznego” (od 1887 r.), objął też redakcję wydawnictwa „Aktów Grodzkich i Ziemskich”. Jego prace opierały się na rygorystycznym przestrzeganiu zasad warsztatowych i krytycznym wykorzystywaniu literatury. Wykładał (średnio trzy godziny tygodniowo) do 1888/89 r., przy czym należy pamiętać, że od 1882 r. miały one z powodu jego choroby charakter „prywatny”, zaliczano je tym studentom, którzy uczestniczyli w seminarium historii powszechnej. Liske prowadził wykłady z historii starożytnej (Grecji i Rzymu), ale największą rolę odgrywały zajęcia poświęcone historii powszechnej

³⁹ [<https://polona.pl/preview/85a475e5-5d45-4b1c-bc5e-5104235b13e9>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁴⁰ [<https://archive.org/details/cudzoziemcywpol00nakegoog/page/n2/mode/2up?view=theater>] [dostęp online: 25.09.2023].

XV–XVIII w. Zawsze gruntownie opracowane, uwzględniały najnowszy stan badań. Koncentrował się na faktografii, krytycznych ujęciach źródłowych, unikał rozważań historyzoficznych. Mimo że jak wspominał Henryk Sawczyński „daru wymowy niepospolitego, nie mówił z katedry nigdy, lecz czytał, a czytał monotennie, szybko i bez wytechnienia, nerwowo” (Sawczyński 1891: 519–520), gromadził spore audytorium potrafiących docenić wszechstronność naukową historyka, znajomość źródeł i umiejętność kreślenia tła powszechnodziejowego. Łączył profesjonalizm badacza i dydaktyka, wprowadzając słuchaczy w arkana krytyki źródłowej, genetycznych związków i wynikających z nich ujęć syntetycznych (Maternicki 2015: 91 i nn.; Hoszowska 2016b: 54–59).

Sawczyński wspominał K. Liskego jako profesora wymagającego, krytycznego, ale życzliwego, potrafiącego inspirować do prowadzenia samodzielnych studiów. Na seminarium analizowano i tłumaczono źródła, a na studentach spoczywał obowiązek przygotowywania i wygłaszania referatów poddawanych krytycznej ocenie przez audytorium. Liske inspirował i służył pomocą w wyborze tematyki badań. Nie tolerował powierzchowności analiz źródłowych, wytykał nieścisłości, tępił wszelkie zapożyczenia. Nieustannie zachęcał do systematycznej pracy, a najwyżej oceniane studia polecał do druku. Dominowały zagadnienia skoncentrowane na dziejach średniowiecza po schyłek nowożytności oraz studia analityczne poświęcone historii politycznej⁴¹. Wypromował 16 doktorów, m.in. A. Hirschberga, A. Semkowicza, L. Finkla, Stanisława Lukasa (1855–1882), Antoniego Prochaskę (1852–1930), Ferdynanda Bostela (1860–1935), Henryka Biegeleisena (1855–1934), Wiktora Czermaka (1863–1913), choć uczniów miał wielokrotnie więcej (Pisulińska 2016: 593–594).

Il. 8. Grobowiec Ksawerego Liskego. Cmentarz Łyczakowski (pole 71c, grób nr 3)

⁴¹ Zob. Sawczyński (1891: 500, 518–527); Kawalec (2015: 358–377); Kawalec (2016b: 77–88); Maternicki (2005b: 39–44); Maternicki (2015: 105–108).

Po śmierci Ksawerego Liskego seminarium przejściowo prowadził Tadeusz Wojciechowski. Po studiach odbytych częściowo w Krakowie i Wiedniu uzyskał w 1865 r. na UJ doktorat na podstawie niewydanej pracy „O stosunkach Kazimierza IV, króla polskiego, z Maciejem Korwinem, królem węgierskim”. W 1875 r. przeniósł się do Lwowa, gdzie objął posadę w bibliotece uniwersyteckiej. Zwrócił na siebie uwagę pracami z zakresu źródłoznawstwa, co pozwoliło mu – mimo że nie miał habilitacji – na objęcie w 1883 r. stanowiska profesora UL. Przychodząc na Uniwersytet Lwowski, był już autorem kilku prac z zakresu historii nowożytnej i średniowiecza, które ostatecznie obrał za główny nurt swoich badań. Pisał niewiele, ale jego prace wzbudzały szerokie zainteresowanie i ożywione dyskusje akademickie. Do najważniejszych należy zaliczyć: *Chrobacja, rozbiór starożytności słowiańskich* (1873)⁴², *O Kazimierzu Mnichu* (1881)⁴³, *O życiu i pismach Wincen-tego z Kielc* (1881)⁴⁴, *O Piaście i piaście* (1895)⁴⁵, *Kościół Katedralny w Krakowie* (1899)⁴⁶, ale największą popularność przyniosły mu *Szkice historyczne XI wieku* (1904)⁴⁷.

Il. 9. Tadeusz Wojciechowski

Opierał się na metodach filologicznych, retro-gresywnych, wykorzystywał źródła toponomastyczne, był doskonałym analitykiem (Gieysztor 1950: 5–26; Olejnik 2007: 201–214). W wykładach koncentrował się na historii Polski do końca wieku XVIII, systematycznie wykładał paleografię i dyplomatykę, sięgał też po tematy związane z dziejami narodów słowiańskich do roku 1000. Zwykle odczytywane ze skryptów nie wywoływały entuzjazmu studentów. Podobnie było z seminarium. Indywidualista i samotnik, nie potrafił skupić wokół siebie wiernego grona uczniów (Barycz 1963b: 171). Pod jego kierunkiem powstały dwie rozprawy doktorskie: Tadeusza Troskolańskiego i Kazimierza Gorzyckiego. Ceniony w środowisku naukowym

pełnił funkcję dziekana i rektora uniwersytetu (1894/95). Z uczelnią rozstał się w 1907 r., przechodząc na emeryturę.

Seminarium po T. Wojciechowskim przejął w 1892 r. Bronisław Dembiński.

⁴² [<https://rcin.org.pl/dlibra/publication/8947/edition/19540/content>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁴³ [<https://polona.pl/preview/053d60d0-2509-4da1-97bc-d1e4ae27378c>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁴⁴ [<https://polona.pl/item-view/8f97291b-d9a5-4dec-9b05-50940aa3f754?page=0>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁴⁵ [<https://bc.radom.pl/dlibra/show-content/publication/edition/15929?id=15929>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁴⁶ [<https://polona.pl/item-view/991f41bc-abf0-406f-8c5c-0e0908eff512?page=0>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁴⁷ [<https://ia800701.us.archive.org/4/items/szkicehistorycz00wojcgoo/szkicehistorycz00wojcgoo.pdf>] [dostęp online: 25.09.2023].

Il. 10. Bronisław Dembiński

Był wychowankiem uniwersytetów niemieckich w Berlinie i Wrocławiu, gdzie u Jacoba Caro obronił w 1883 r. doktorat *Die Beschickung des Tridentinum durch Polen und die Frage vom Nationalconcil*. Następnie włączył się w prace ekspedycji rzymskiej Akademii Umiejętności. W 1886 r. habilitował się na Uniwersytecie Jagiellońskim na podstawie pracy *Studia nad pontyfikatem Piusa IV. Wybór Piusa IV.* (1886). W 1892 r. przeniósł się do Lwowa, gdzie objął Katedrę Historii Powszechnej. Początkowo koncentrował swe zainteresowania historyczne na wieku XVI, historii Włoch i papieżstwa w epoce odrodzenia, ale w trakcie pobytu we Lwowie rozszerzył je na schyłek czasów nowożytnych, Sejmu Wielkiego i dziejów porozbiorowych. Interesował się zwłaszcza dyplomacją, historią

Kościła i polityką. Hołdował personalizmowi, historii zdarzeniowej. Spośród wielu cennionych prac na szczególną uwagę zasługują: *Stosunek włoskiej literatury politycznej do polskiej w XVI w.* (1888), *Upadek polityczny i utrata niepodległości Włoch w epoce Odrodzenia* (1889), *Rzym i Europa przed rozpoczęciem trzeciego okresu soboru trydenckiego* (1890), *Rosja a rewolucja francuska* (1896), *Źródła do dziejów drugiego i trzeciego rozbioru Polski*, cz. 1 (1902), *Polska na przełomie* (1913) (Serwański (2004: 72–79). Na swoich wykładach poruszał wiele tematów – od starożytnej Grecji i Rzymu po wiek XIX. Największe znaczenie miały te poświęcone historii powszechnej: politycznej i społecznej dziejów nowożytnych, zwłaszcza Włoch i Francji oraz epoki stanisławowskiej (Skład i program wykładów: 1892/93 i n.). Jak wynika z ustaleń Tomasza Kawskiego, wykłady cieszyły się sporym zainteresowaniem studentów, choć nie brakowało głosów krytycznych. Ceniono szeroką perspektywę kreślonych zdarzeń, język i umiejętności analityczno-porównawcze historyka (Kawski 2004: 31–32). Z kolei Stanisław Lam wspominał, że wymagał niewiele „i do wykładów niemal wcale się nie przygotowywał. Ci, co notowali te wykłady, czasem po godzinie mieli zapisany jeden konkretny szczegół” (Lam 1968: 34). Niewiele wiemy o sposobie prowadzenia przez niego seminarium⁴⁸. Zapewne powielał wzorce niemieckie, koncentrując się na analizie i interpretacji źródeł dotyczących przede wszystkim historii nowożytnej Polski i powszechnej. Jego seminarium nie cieszyło się

⁴⁸ Kazimierz Konarski, wspominając studia uniwersyteckie w Krakowie, nie miał najlepszego zdania o Dembińskim. Wybierając seminarium, trafił do Wiktora Czermaka, co podsumował: „Może mi to zresztą i na dobre wyszło, bo przy mojej nie dość ścisłej, raczej literackiej umysłowości byłbym mógł przy innym profesorze, powiedzmy np. Dembińskim, popłynąć pod pełnym żaglem bezpowrotnie w krainę frazeologii, a dzięki Czermakowi trzymałem się przeważnie stałego lądu i moje frazeologiczne grzechy – któż ich nie ma! – nie noszą na sobie śmiertelnego piętna” (Konarski 1965: 156).

taką popularnością i nie miało takiego znaczenia jak seminarium Liskego. Liczba jego członków wahała się w drugiej połowie lat 90. XIX w. od 12 do 25 osób (Kronika UL 1899). Przyczyną mógł być spadek liczby studiujących na UL (Kawski 2004: 28). Z biegiem czasu seminarium zyskiwało na popularności, osiągając w roku akademickim 1903/04 ponad 80 studentów (Puszkas 1999: 92). Do 1914 r. był opiekunem naukowym 20 rozpraw doktorskich (11 wspólnie z L. Finklem, I. Szaranewyczem), w tym trzech pisanych przez kobiety. Tematyka rozpraw zasadniczo koncentrowała się na historii Polski i powszechnej XV–XVIII w. W gronie jego wychowanków, oprócz Czesława Nankego (1883–1950)⁴⁹, nie znajdziemy historyków liczących się i kontynuujących kariery uniwersyteckie (Maternecki 2015: 148–151). Dembiński pracował na UL do 1916 r., pełniąc w międzyczasie funkcję dziekana Wydziału Filozoficznego oraz rektora (1907/08). Ostatecznie przeniósł się na Uniwersytet Warszawski (1916–1923), a następnie na Uniwersytet Poznański, gdzie pracował do przejścia na emeryturę w 1927 r.

Z kolei seminarium historii austriackiej I. Szaranewycza miało charakter pedagogiczny: służyło głównie przygotowaniu studentów do nauczania historii austriackiej w szkołach średnich (Kronika UL 1899: 191). Jego kierownik rozpoczynał studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Wiedeńskiego, kształcił się w lwowskim seminarium duchownym, a ostatecznie ukończył Wydział Filozoficzny UL. Po uzyskaniu w 1871 r. we Lwowie habilitacji został docentem i zastępcą profesora w Katedrze Historii Powszechnej. Przychodząc na Uniwersytet Lwowski, mógł wykazać się sporym dorobkiem naukowym, od lat 60. XIX w. systematycznie wzbogacanym o prace z zakresu historii i geografii, poświęcone Rusi Halicko-Włodzimierskiej. Spore uznanie środowiska naukowego przyniosły mu prace źródłoznawcze: *Die Hypothesen-Chronik als Quellen-Beitrag zur Österreichischen Geschichte* (1872), *O Latopisach i kronikach ruskich XV i XVI wieku, a zwłaszcza o Latopisie „Wielkiego kniaźstwa litowskiego i żmojskiego”* (1882)⁵⁰, wprowadzające do obiegu naukowego szereg faktów z nieznanych latopisów, hramot i źródeł archiwalnych. Z sukcesem prowadził też badania archeologiczne, studia nad historią Kościoła, geografiami historyczną i krajoznawstwem. Ich pokłosiem było ponad 120 publikacji. Starał się godzić obiektywizm i profesjonalizm badań naukowych z potrzebą rozwijania języka, kultywowania tradycji i kultury ruskiej. Zwracał uwagę na badania w zakresie dziejów Rusi, historii regionalnej i lokalnej, dziejów Galicji i Lwowa (Ławrecki 2007: 135–136; Stępień 2010: 176–189; Toczek 2013: 75). W wykładach koncentrował się na historii monarchii austro-węgierskiej, ze szczególnym uwzględnieniem Galicji, geografii historycznej oraz etnografii Austrii i Węgier, a w tych prowadzonych w języku narodowym na historii Rusi Czerwonej. Szaranewycz jako kierownik seminarium nie

⁴⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1330, [AUWR_UA_000_26_0_5_1330_56753](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 126, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_126_53842](#).

⁵⁰ [<https://polona.pl/preview/58d6b9ff-b613-4178-977c-64d6591759bc>] [dostęp online: 25.09.2023].

w historycznym dorobku naukowym Finkla pozostała wydana w 1910 r. *Elekcja Zygmunta I. Sprawy dynastii Jagiellońskiej i Unii Polsko-Litewskiej*⁵¹ (Hoszowska 2010: 256–275). Spore uznanie środowiska zyskał dzięki opracowanej wspólnie z Henrykiem Sawczyńskim i członkami koła historycznego *Bibliografii historii polskiej* (1881–1914) (Nowak 2007: 43 i nn.). Ważnymi pozycjami były też napisana we współpracy ze Stanisławem Starzyńskim *Historia Uniwersytetu Lwowskiego* (cz. 1: do 1869 r. – Finkel; cz. 2: 1869–1894 – Starzyński)⁵² oraz wydana wspólnie ze Stanisławem Kętrzyńskim *Galli Anonymi Chronicon* (1899). Współpracował z Akademią Umiejętności, współtworzył Towarzystwo Historyczne i redagował „Kwartalnik Historyczny”. Angażował się też w prace Macierzy Polskiej we Lwowie (od 1891 r. prezes) (Hoszowska 2011b: 314–324) i Towarzystwa Literackiego, był dziekanem i rektorem UL (1911/12)⁵³, kierował pracami Archiwum Uniwersyteckiego (1894–1930). Prowadził wykłady poświęcone państwu Jagiellonów, a także monarchii austro-węgierskiej z uwzględnieniem Galicji w XVIII i XIX w. (Skład i program wykładów: 1891/92–1913/14; Maternicki 2016: 260, 274, 280). Sięgał po tematy z zakresu historii historiografii, metodologii i dydaktyki historii (Hoszowska 2016a: 521–548). Systematycznie prowadził seminarium oparte na wnikliwej i subtelnej analizie i krytyce źródeł. Seminarium historyczne Finkla liczyło przeciętnie od 50 do 70 członków (Hahn 1912: 514). Historyk i krytyk literatury Stanisław Lam wspominał:

[Finkel] czytał swoje prelekcje uniwersyteckie wolno, jakby chciał ułatwić ich spisywanie, podawał w nich bardzo dużo materiału, omawiał go z może nawet zbyt dużą pedanterią. Seminaryjne prace badał tak, jakby każda z nich miała być premiowana, a uczniom-autorom poświęcał wiele czasu, jakby każdy z nich miał zostać uczonym. (Lam 1968: 35)

Zachęcał do samodzielności w myśleniu, do rygoryzmu warsztatowego i ostrożnego wnioskowania.

Charakteryzując seminarium Finkla w latach 1905–1909, przyszły historyk dziejów społeczno-gospodarczych Jan Rutkowski wspominał, że składało się z trzech etapów. W pierwszym seminarzyści zapoznawali się z literaturą przedmiotu badań. Przygotowywano referaty o charakterze sprawozdawczym, których celem było wykazanie się znajomością literatury polskiej i obcej. Kolejnym krokiem była praca, tzw. kandydacka. Finkel nie wymagał tu oryginalnych ustaleń, koncentrował się na wdrożeniu studenta do samodzielności w doborze literatury i wykazania się umiejętnością w zakresie analizy źródeł. Najbardziej wymagającą i wieńczącą seminarium była praca doktorska, która

⁵¹ [<https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/4880/edition/4548/content>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁵² [<https://polona.pl/item/historia-universytetu-lwowskiego,NDkxMDMz>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁵³ Na jego kadencję przypadła organizacja jubileuszu 250. rocznicy fundacji Uniwersytetu we Lwowie przez Jana II Kazimierza Wazę w 1661 r. Były to uroczystości o charakterze nie tylko naukowym, lecz także narodowym, i uczestniczyli w nich władze krajowe, kościelne, autonomiczne i przedstawiciele nauki z kraju i zagranicy. Szerzej Księga (1912); Hahn (1914).

musiała być oparta na samodzielnych poszukiwaniach archiwalnych i źródłach rękopiśmiennych. Kierownik seminarium zwracał uwagę na potrzebę umiejscawiania faktów w perspektywie dziejów powszechnych, wykorzystania i krytycznego podejścia do spuścizny rękopiśmiennej – polskiej i obcej. Prace były omawiane nie tylko na posiedzeniach seminaryjnych. Wzorem Liskego prowadzącego u schyłku życia seminarium w domu, tzw. *privatissima*, Finkel chętnie spotykał się z uczniami indywidualnie, gdzie mógł poświęcić im więcej czasu, dzieląc się wiedzą metodologiczną, uwagami krytycznymi i pomocą w dalszych poszukiwaniach bibliotecznych i archiwalnych (Rutkowski 1948: 83–84). W pamięci seminarzystów zapisał się jako osoba empatyczna i przyjazna. Teofil Modelski pisał, że „cenili go [...], szanowali i miłowali uczniowie jego za jego gruntowną wiedzę, za pełną oddania się im pracę, za jego wielką dla nich życzliwość oraz serce im okazane (Modelski 1932: 146). Seminarium Finkla skupiało się na historii nowożytnej i historii Galicji, choć zdarzały się też prace z zakresu mediewistyki. Wypromował 37 doktorów, w tym 13 kobiet, m.in. Adama Szelągowskiego, Jana Rutkowskiego (1886–1949), Teofila Modelskiego (1881–1967)⁵⁴, Kazimierza Tyszkowskiego (1894–1940)⁵⁵, Herminię Nagler (Naglerowa, z d. Fisch) (1890–1957), Zofię Krzemicką (Kolischer-Feuerstein) (1887–1943), Irenę Porębską (z d. Ostaszewska) (1889–1969). Finkel zmarł 24 października 1930 r. i został pochowany na cmentarzu Łyczakowskim.

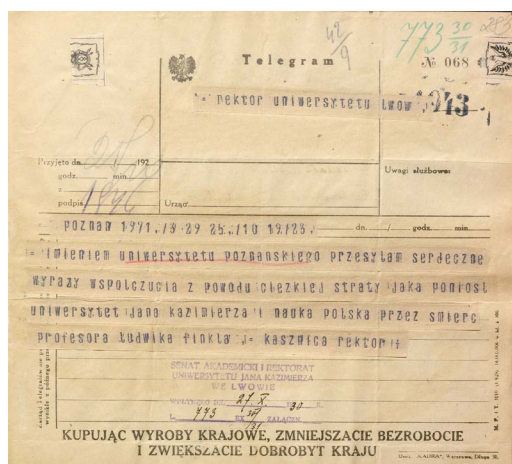
Il. 13. Nagrobek Ludwika Finkla. Cmentarz Łyczakowski (pole 73, grób nr 175)

⁵⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1276, [AUWR_UA_000_26_0_5_1276_56758](#).

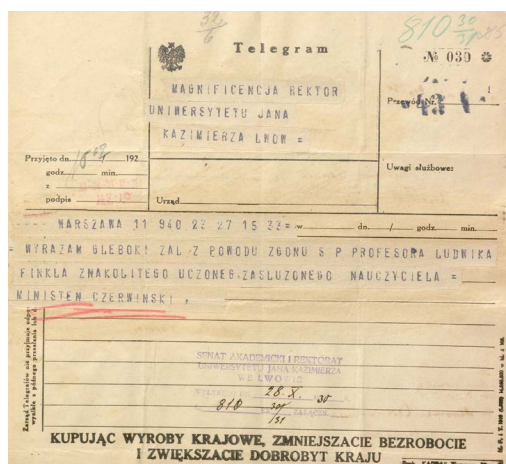
ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 125_a, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_125_A_60745](#).

⁵⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1917, [AUWR_UA_000_26_0_5_1917_56642](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 189, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_189_53818](#).

Il. 14. Telegram kondolencyjny rektora Uniwersytetu Poznańskiego Stanisława Kasznicy w imieniu społeczności uniwersyteckiej (1930)

Il. 15. Telegram kondolencyjny ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego Sławomira Czerwińskiego (1930)

Sporym uznaniem studentów cieszyło się też seminarium prowadzone przez S. Zakrzewskiego. Jego zainteresowania mediewistyczne skryształizowały się w Krakowie na seminariach Stanisława Smolki i Wincentego Zakrzewskiego. Po uzupełniających studiach w Wiedniu i Berlinie obronił w 1900 r. doktorat *Najdawniejsze dzieje klasztoru cystersów w Szczyrzycu (1238–1382). Przyczynek do dziejów osadnictwa na Podhalu* (1902). W kolejnych latach skupił się na historii politycznej, dyplomacie i genealogii, związanych z genezą i początkami państwowości polskiej. W 1903 r. uzyskał na UJ habilitację, której podstawą była praca wydana w 1903 r. *Opactwo benedyktyńskie śś. Bonifacego i Aleksego na Awentynie w latach 977–1085*. Po przeniesieniu habilitacji na UL rozpoczął wykłady z nauk pomocniczych historii, a w 1907 r. objął Katedrę Historii Polski. Pracując we Lwowie, zaangażował się w prace Towarzystwa Historycznego; był też redaktorem „Ateneum Polskiego” oraz kontynuował współpracę z Akademią Umiejętności. Na łamach „Kwartalnika Historycznego” publikował prace z okresu wczesnopiastowskiego, a w 1908 r. wydał zbiór artykułów i wykładów – *Zagadnienia historyczne*. Kilka prac poświęcił też okresowi panowania Bolesława Krzywoustego: *Ossjak i Wilten. Przyczynek do poznania związków dynastycznych Bolesława Śmiałego* (1903) oraz *Bolesław Szczodry. Próba portretu* (1912). W obszarze zainteresowań naukowych S. Zakrzewskiego były też nauki pomocnicze historii, genealogia, teoria i metodologia historii. Główny nacisk kładł na historię polityczną – „twórcze indywidualności” w dziejach⁵⁶, a w badaniach duże znaczenie przywiązywał do intuicji historycznej⁵⁷,

⁵⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 715, k. 34–35, 37–38, [AUWR_UA_000_26_0_5_715_52161&view=single&p=36](https://auwr.uj.edu.pl/auwr/UA_000_26_0_5_715_52161&view=single&p=36).

⁵⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 715, k. 1–4, [AUWR_UA_000_26_0_5_715_52161&view=single&p=3](https://auwr.uj.edu.pl/auwr/UA_000_26_0_5_715_52161&view=single&p=3).

rozumianej jako zdolność umysłu do odczuwania związku między teraźniejszością a przeszłością⁵⁸. Do 1914 r. koncentrował się w wykładach na dziejach Polski epoki Piastów i Jagiellonów, prowadził ćwiczenia z paleografii i dyplomatyki średniowiecznej (Skład i program wykładów: 1906/07–1913/14). Wspominając wykłady, Marian Tyrowicz zwracał uwagę, że Zakrzewski posiadał rozległą wiedzę w zakresie

źródeł do początków państwa polskiego i epoki dzielnicowej. Słabiej orientował się w stuleciach następnych [...]. Często w czasie wykładów o XV lub XVII w., mając wymienić jakąś datę, przerywał wykład i... znienacka rzucał pytanie o nią do audytorium, wskazując palcem zaskoczonego tym słuchacza [...]. W każdym razie nikt ze znanych mi wykładowców tej sztubackiej metody nie stosował i nie przysparzała ona sympatii profesorowi. (Tyrowicz 1988: 104–105; Tyrowicz 1991: 119–120)

Zakrzewski, jak wspominali go uczniowie, uchodził za osobę apodyktyczną i oschłą. Preferował samodzielność w realizacji tematu badawczego, stąd w niewielkim stopniu angażował się w jego powstanie⁵⁹. Spora część zajęć seminaryjnych polegała na omawianiu zadanych studentom referatów, których podstawę stanowiła dostępna literatura. Można z niej było korzystać na miejscu w pracowni seminarium wyposażonego w bogatą bibliotekę. Prace były konsultowane z profesorem, a po zaakceptowaniu referowane na forum seminarium. W kolejnym etapie ustalano właściwy temat pracy. Z reguły wymagała ona samodzielnych studiów i poszukiwań archiwalnych, także zagranicznych. Do obowiązków studentów należało również przygotowanie 2–3 recenzji krytycznych prac kolegów. Zakrzewski nie tolerował nieobecności i zwlekania w wypełnianiu przyjętych zobowiązań (Giza 1972: 141). Z seminarium historii Polski Zakrzewskiego w latach 1907–1914 wyszło pięciu doktorów, m.in. Stanisław Zajęczkowski (1890–1977)⁶⁰, w tym jedna kobieta: Wanda Lilien-Górka (1887–1971)⁶¹. Tematyka seminarium koncentrowała się na historii Polski i powszechnej – od średniowiecza po schyłek wieku XVIII.

Obok oficjalnych seminariów (historii powszechnej: K. Liske, B. Dembiński; historii austriackiej: I. Szaranewycz, L. Finkel; historii Polski: T. Wojciechowski, S. Zakrzewski) na przełomie XIX i XX w. funkcjonowały także seminaria prywatne. Jednym z głównych było to prowadzone przez Szymona Askenazego, poprzedzone proseminarium poświęconym analizie źródeł z XVIII–XIX w. Askenazy, absolwent wydziału prawa Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego, doktorat obronił u Maxa Lehmana na uniwersytecie w Getyndze (*Die letzte polnische Königswahl*, 1894). W 1897 r. na Uniwersytecie Lwowskim

⁵⁸ Zob. Zakrzewski (1908: 3–108); Modelski (1936: 193–221); Śreniowska (1956); Tyszkiewicz (1989: 119–131); Błachowska (2007b: 377–398).

⁵⁹ Zob. Bazyłow (1977: 131, 133–134); Tyrowicz (1986: 324); Tyrowicz (1988: 104–105); Tyrowicz (1991: 119–120).

⁶⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 704, [AUWR_UA_000_26_0_5_704_52165](#).

⁶¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1102, [AUWR_UA_000_26_0_5_1102_68776](#).

uzyskał habilitację (był zwolniony z kolokwium). Od początku pobytu we Lwowie systematycznie powiększał dorobek naukowy. W 1900 r. wydał, będące podsumowaniem prowadzonych badań nad schyłkiem wieku XVIII, *Przymierze polsko-pruskie oraz Dwa stulecia XVIII i XIX w.* (1901). Najważniejszą pracą wprowadzającą w epokę napoleońską była monografia *Książę Józef Poniatowski 1763–1813* (1904), a w kolejnych latach dwutomowe dzieło, stanowiące syntetyczne omówienie czasów Królestwa Kongresowego – *Łukasiński* (1908). Potwierdzeniem jego pierwszoplanowej pozycji naukowej w zakresie badań dziejów porozbiorowych były kolejno: *Rosja – Polska 1815–1830* (1907), *Dwa stulecia*, t. 2 (1910), *Nowe czasy* (1910) oraz opracowane przed I wojną światową i niedokończone – *Napoleon a Polska* (t. 1–3, 1918–1919). W 1914 r. Askenazy rozstał się z Uniwersytetem (formalnie w 1919), udał się do Szwajcarii, a ostatecznie osiadł w Warszawie. W wykładach nie wykraczał poza połowę wieku XIX. Koncentrował się na dziejach narodowych przedstawianych na szerokim tle historii powszechnej, zwłaszcza epoki rozbiorowej. Omawiał czasy napoleońskie, Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego, kończąc na Europie i Polsce w dobie panowania Mikołaja I Romanowa (Skład i program wykładów: 1897/98–1913/14). Jego wykłady cieszyły się ogromną popularnością. Podkreślano znakomity styl przekazu, płynność, obrazowość i literackość języka. Jako krótkowidz nie posługiwał się notatkami, polegał na własnej pamięci. Walorem wykładów była poruszana tematyka, sięganie do historii XIX w., wskazywanie na bezpośrednie związki przeszłości z bieżącymi wydarzeniami politycznymi. Zawsze zwracał uwagę na potrzeby badawcze, wskazywał na najnowszą literaturę polską i obcą, źródła drukowane i archiwalne, oceniał współczesną historiografię (Studnicki 1928: 363–364; Dzwonkowski 1935: 554–555; Sokolnicki 1936: 73). „Trudno wyobrazić sobie – wspominał Emil Kipa – coś bardziej zachęcającego, mobilizującego do pracy naukowej nad te uwagi” (Kipa 1959: 188). Adam Próchnik pisał, że wykładów Askenazego „nie mogła zastąpić żadna lektura” (Próchnik 1935: 363–364). Najważniejsze dla zainteresowanych badaniem historii XIX w. było seminarium. Szymon Askenazy dobierał studentów na podstawie ich możliwości intelektualnych, ale także sytuacji materialnej. Żadnego natomiast znaczenia nie miały dla niego ich poglądy polityczne (Hoszowska 2021: 145: 166), wśród seminarzystów gromadził „klerykałów, konserwatystów i endeków do czerwonych radykałów i sztandarowych socjalistów” (Dzwonkowski 1935: 145; Kukiel 1935: 327). Wspominający seminarium Stefan Górski i Bronisław Pawłowski zaznaczali, że Askenazy nigdy nie narzucał tematu, pozwalał na realizację własnych zainteresowań, ale zawsze udzielał szczegółowych wskazówek metodycznych. Wymagał, aby praca opierała się na nowych źródłach, często rozproszonych po archiwach lwowskich, krakowskich, warszawskich i petersburskich. Pracom uczniów poświęcał dużą uwagę, wymagał kreślenia tła epoki oraz wykorzystywania źródeł oralnych (Górski 1935: 4; Pawłowski 1935: 555). Oczekiwał zaangażowania i systematyczności.

Najbliższych uczniów wprowadzał w świat nauki, polecał historykom zagranicznym, zabiegał o stypendia, prace edytorskie i dobrze płatne monografie rodów i wybitnych postaci, ułatwiał publikacje na łamach czasopism lwowskich i warszawskich. Interesował się ich życiem prywatnym, ale też wiele oczekiwał. Potrafił być wymagający i bardzo krytyczny wobec uczniów. Pawłowski wspominał: „[...] prawdę im mówił bez ogródek. Wróg wszelkich frazesów [...]. Żądał, by niemal każde słowo było poparte dowodami rzeczowymi. Mimo jednak tę surowość i wysokie bardzo wymagania – był powszechnie kochany” (Pawłowski 1935: 555–556; por. Iwaszkiewicz 1936: 894).

Na seminarium zajmowano się głównie historią rozbiorową i porozbiorową. Pisząc o zakresie prac i metodzie stosowanej przez Askenazego, Michał Sokolnicki wspominał:

Chodziło o zbadanie historii rozbiorów epoki napoleońskiej, w tym zaś celu odnalezienie zatajonych lub nieznanych archiwów, poznanie zbiorów rodzinnych, skontrolowanie studiów archiwalnych dotychczasowych, z zastosowaniem wszędzie metody krytycznej, nowoczesnej analizy źródeł, wszechstronnego oświecenia ludzi. Celem tej nowej metody dziejów porozbiorowych było użycie pierwiastka porównawczego, dotąd nieuwzględnianego przez polską historiografię w tej dziedzinie, i przeciwstawienie się na tym mocnym gruncie zarówno niemieckiej szkole badania przyczyn upadku Polski, jak przede wszystkim rodzimej szkole krakowskiej i jej jednostronnym fatalistycznym wyrokom. (Sokolnicki 1936: 70–71)

Dla wyróżniających się seminarzystów stworzył specjalną serię wydawniczą *Monografie w Zakresie Dziejów Nowożytnych*, w której ukazywały się ich najlepsze prace, m.in. Mariana Kukiela, Adama Skałkowskiego, Macieja Loreta, Władysława Konopczyńskiego, Janusza Iwaszkiewicza, Natalii Gąsiorowskiej (Hoszowska 2013: 97–99)⁶². Do 1914 r. wypromował dziesięć doktoratów, a wielu z jego uczniów objęło katedry uniwersyteckie, np. Skałkowski na Uniwersytecie Poznańskim, Konopczyński na Uniwersytecie Jagiellońskim, Iwaszkiewicz na Uniwersytecie Stefana Batorego (Hoszowska 2019: 105–130).

Z kolei dla studentów ukraińskich za najważniejsze należy uznać, także prywatne seminarium, prowadzone przez Mychajłę Hruszewskiego. Absolwent Uniwersytetu Świętego Włodzimierza w Kijowie studiował pod kierunkiem jednego z czołowych przedstawicieli ukraińskiego ruchu narodowego – Wołodymyra Antonowycza. Związany z Naukowym Towarzystwem im. Szewczenki (NTSz), w 1895 r. został redaktorem „Zapisek NTSz” i inicjatorem wydawnictw źródłowych do historii narodowej. Prowadzone studia podporządkował opracowaniu i wydaniu monumentalnej *Historii Ukrainy-Rusi*. Choć praca nie została dokończona, w latach 1898–1936 ukazało się dziesięć tomów wydawnictwa

⁶² Na początku XX w. serię *Wydawnictwo Seminarium Historii Polski* stworzył dla swych uczniów Stanisław Zakrzewski. Szerzej zob. Hoszowska (2017: 127–158).

obejmującego procesy społeczno-gospodarcze, polityczno-ustrojowe i kulturowe od czasów prehistorycznych do unii hadziackiej w 1658 r. Na Uniwersytecie Lwowskim pracował do 1916 r., kiedy został przez władze uczelni usunięty za niepodjęcie obowiązków profesorskich (od 1914 r. przebywał za granicą). Także w wykładach prowadzonych w języku ukraińskim nawiązywał do dziejów Rusi i związanych z nią źródeł od czasów najdawniejszych po wiek XIX, a także historii Europy Wschodniej (Skład i program wykładów: 1893/94–1913/14). Początkowo nie miał wielu słuchaczy (15–20 osób). Jak wynika ze wspomnień uczniów, jego wykłady nie były interesujące, „składały się z wylizanki dat, imion oraz danych” (Adamski 2011: 81–82), a szacunek i uznanie studentów zdobywał głównie tym, że wykladał w języku narodowym, podkreślając odrębność narodu ukraińskiego. Najważniejsze były zajęcia seminaryjne, których głównym celem było przygotowanie kadry naukowej do prowadzenia badań z zakresu historii Rusi, kontynuowanych w ramach sekcji historyczno-filozoficznej Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki. Była to szkoła analityczno-krytyczna, poświęcona historii politycznej, historii społeczno-gospodarczej i historii kultury. Wzorem innych profesorów M. Hruszewski kontynuował zajęcia seminaryjne na tzw. *privatissimum*, do którego dostęp mieli najzdolniejsi uczniowie. W czasie swej pracy na UL wypromował 11 doktorów, głównie badaczy nowożytnej historii Rusi, m.in. Stepana Tomasziwskiego, Iwana Krypjakewycza (ukr. Іван Крип'якевич) (1886–1967)⁶³ czy Myrona Kordubę (ukr. Мирон Кордуба) (1876–1947) (Telwak 2007: 348–349; Тельвак, Педич 2016: 84–194).

Wśród studiujących historię popularnością cieszyły się też wykłady i seminaria filologów klasycznych, będących zarazem starożytnikami: Ludwika Ćwiklińskiego (1853–1942)⁶⁴ i Stanisława Witkowskiego (1866–1950)⁶⁵, a także orientalisty Mojżesza Schorra (1874–1941)⁶⁶, historyka sztuki nowożytnej Jana Bołoz Antoniewicz (1858–1922)⁶⁷, ale przede wszystkim zajęcia prowadzone na Wydziale Prawa i Umiejętności Politycznych przez Oswalda Balzera (1858–1933)⁶⁸, historyka prawa i ustroju, dyrektora Archiwum Akt Grodzkich i Ziemskich, autora licznych prac z historii państwa i prawa polskiego, w tym *Genezy Trybunału Koronnego* (1884–1885)⁶⁹, *Genealogii Piastów* (1895)⁷⁰, *Historii ustroju Austrii w zarysie* (1899) (Nowacki 1998; Jurek 2005; Wierzbicki 2007: 253–268; Pyter 2010: 143 i nn.), oraz Władysława Abrahama (1860–1941)⁷¹, profesora prawa kościelnego, autora cenionych

⁶³ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 230, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_230_66612](#).

⁶⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2019, [AUWR_UA_000_26_0_5_2019_62802](#).

⁶⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 268, [AUWR_UA_000_26_0_5_268_51651](#).

⁶⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2143, [AUWR_UA_000_26_0_5_2143_62763](#).

⁶⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 25, [AUWR_UA_000_26_0_5_25_49162](#).

⁶⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 53, [AUWR_UA_000_26_0_5_53_49130](#).

⁶⁹ [<https://pbc.biaman.pl/dlibra/publication/2248/edition/2451/content>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁷⁰ [<https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/5573/edition/5327/content>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁷¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1, [AUWR_UA_000_26_0_5_1_48215](#).

monografii, tj. *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII* (1890), *Powstanie i organizacja Kościoła łacińskiego na Rusi* (1904) (Silnicki 1962: 11–87; Pisulińska 2007: 309–320), a na Wydziale Teologicznym znawcy historii chrześcijaństwa historyka Kościoła ks. Jana Fijałka (1864–1936), autora m.in. *Mistrz Jakób z Paradyża i Uniwersytet Krakowski w okresie soboru bazylejskiego* (1900) (Vetulani 1970: 427–446; Michalska-Bracha, Bracha 2014: 179–190). Wspominając seminaria O. Balzera i W. Abrahama, ich ówczesny słuchacz Tadeusz Silnicki podkreślał, że łączył je najwyższy profesjonalizm, dzielił zaś sposób podejścia do studentów. Oswald Balzer już na etapie wstępnym wymagał daleko posuniętej samodzielności w prowadzeniu badań naukowych, natomiast Władysław Abraham stopniowo wprowadzał w literaturę i krytykę źródeł. Pierwszy prowadził seminarium w auli uniwersyteckiej, drugi w zacisznym gabinecie profesorskim. Seminarium Balzera było stosunkowo liczne (20–25 osób), Abrahama niemal elitarne. Obu cechowała doskonała znajomość źródeł i ogromna erudycja, różnił stosunek do studentów – rezerwa i oschłość Balzera były przeciwieństwem taktu i delikatności Abrahama. Obaj traktowali studentów poważnie i z szacunkiem, poświęcając wiele uwagi na gruntowną analizę i szczegółowe omawianie prac seminaryjnych (Silnicki 1948: 77–81).

Seminaria na Uniwersytecie Lwowskim, ze względu na ich profesjonalny charakter, stały się podstawowym miejscem kształcenia studentów. Sprofilowane i skupione wokół wielkich indywidualności naukowych tworzących szkoły historyczne typu dydaktycznego (K. Liske, M. Hruszewski, S. Askenazy, O. Balzer), rozbudzały pasje naukowe kolejnych pokoleń badaczy. Wyznaczały nie tylko standardy postępowania w zakresie analizy i interpretacji źródeł historycznych, ale uczyły też zaangażowania w życie społeczne i prace podejmowane na rzecz instytucji naukowych oraz popularyzację historii.

Profesorowie i docenci prywatni

Obok zajęć seminaryjnych studenci korzystali z szerokiej oferty wykładowej profesorów i docentów prywatnych. O ile profesorzy na katedrach, w zależności od zaszerzegowania służbowego (zwyczajni VI, a nadzwyczajni VII klasa rangi urzędniczej), otrzymywali stałe pensje oraz dodatki za wysługę lat i prowadzone seminarium (Ustawa 1913: 699–701), o tyle doktorzy habilitowani (docenci prywatni) opłacani byli z czesnego, przy czym mogli prowadzić wykłady wyłącznie z zakresu swej habilitacji (Z reskryptu 1913: 707–708). Takie finansowanie docentów nie wystarczało im na utrzymanie, ale dawało kontakt z uniwersytetem i stwarzało szansę na zatrudnienie w przyszłości. Warto w tym miejscu nadmienić, że podstawą habilitacji była zwykle ogłoszona drukiem rozprawa naukowa, oceniana przez referentów wybranych z grona profesorów wydziału. Opinia pozytywna otwierała drogę do kolokwium i tzw. wykładu próbnego. Na ich

podstawie podejmowano uchwałę o upoważnieniu (bądź nie) do nauczania, zatwierdzaną przez ministerstwo. Docent prywaty mógł utracić prawa do nauczania, gdy nie zgłosił bądź nie prowadził wykładów przez cztery kolejne półrocza. Zwalniane z kolokwium były wyłącznie osoby uznane za „znakomite powagi naukowe”. W takim przypadku poprzestawano na zaprezentowaniu dorobku, stanowiącego podstawę uzyskania *venia legendi* (tak postąpiono w przypadku K. Liskego, T. Wojciechowskiego i S. Askenazego) (Rozporządzenie 1913: 705–707).

We wstępnym okresie działalności studium historycznego oferta programowa była skromna. Obok K. Liskego i H. Zeissberga do grona wykładowców dołączył Wincenty Zakrzewski. Urodził się w Królestwie Polskim, studia rozpoczął w Petersburgu, a kontynuował na uniwersytetach niemieckich: we Wrocławiu, Heidelbergu, Jenie, Berlinie i Lipsku, gdzie prawdopodobnie u Georga Voigta obronił w 1867 r. doktorat: *Wladislaus III. Königs von Polen Erhebung auf den ungarischen Thron*. W 1869 r., namówiony przez Liskego, podjął we Lwowie starania o uzyskanie habilitacji na podstawie pracy *Powstanie i wzrost reformacji w Polsce 1520–1572* (druk: 1870). Jednak na skutek sprzeciwu Zeissberga sprawa zakończyła się fiaskiem. Ostatecznie habilitował się na UL w 1872 r. w zakresie historii powszechnej. Na Uniwersytecie Lwowskim nie odegrał większej roli – wykladał jedynie w semestrze letnim 1871/72 historię starożytną (Wschód) i dzieje Polski za panowania Zygmunta Augusta, po czym przeniósł się do Krakowa (Akademische: 1872; Kawalec 2020: 582 i nn.; Szczur 2000: 80)

Praca dydaktyczna Liskego przyniosła stosunkowo szybko owoce. Jej wymiernym efektem było zatrudnienie na UL wychowanków: Aleksandra Hirschberga i Aleksandra Semkowicza, co przyczyniło się do wzmocnienia potencjału studium historycznego. Hirschberg obronił doktorat w 1871 r. Początkowo związany zawodowo z Biblioteką Dzieduszyckich, następnie nauczyciel szkół gimnazjalnych we Lwowie i kustosz Archiwum Miejskiego, nie zaniedbywał pracy naukowej i studiów paleograficznych. W 1875 r. uzyskał na UL habilitację, której podstawą była praca *O życiu i pismach Justa Ludwika Decyusza (1485–1545)* (druk: 1874). Jako docent prywatny wykładał na UL od roku akademickiego 1875/76 do 1901/02 z siedmioletnią przerwą od 1893. W zgłoszonym programie zajęć zwracał uwagę na krytyczne wprowadzenie w stan badań i aktualne osiągnięcia naukowe, wdrożenie w metody postępowania badawczego. Sam deklarował:

Na wstępie każdego szeregu prelekcji będę się starał podać i krótko scharakteryzować najważniejsze źródła do dziejów tej epoki, jako też w ciągu wykładów zapoznać uczniów z literaturą i zdaniem powag naukowych o kwestiach wchodzących w zakres odczytów⁷².

⁷² DALO, z. 26, op. 5, spr. 428, k. 3 verso, [AUWR_UA_000_26_0_5_428_51616&view=single&p=6](https://auwr.ua.edu.pl/auwr/ua_000_26_0_5_428_51616&view=single&p=6).

Koncentrował się na historii politycznej, charakterystyce osób i wydarzeń, unikał jednostronnych ocen, dobierając tak materiał, by słuchacze mogli uchwycić ducha epoki przez pryzmat polityki, religii, życia społecznego na tle dziejów powszechnych. Zamierzał też odwoływać się do nauk pomocniczych historii. Wykłady rozpoczynał od charakterystyki panowania Zygmunta I Starego⁷³. W kolejnych latach omawiał dzieje Polski nowożytnej włącznie z okresem panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego (Skład i program wykładów: 1874/75–1901/02). W 1882 r. podjął starania o uzyskanie Katedry Historii Polski, która ostatecznie przypadła T. Wojciechowskiemu. Odtąd coraz wyraźniej dystansował się wobec uniwersyteckich obowiązków, chociaż wliczany był do stanu osobowego UL do chwili śmierci w 1907 r. (ostatni wykład poprowadził w semestrze letnim 1901/02). Od 1875 r. jego głównym miejscem pracy był Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Był cenionym wydawcą źródeł, autorem szeregu monografii i rozpraw, m.in.: *Diariusz legacji Jerzego Ossolińskiego posła polskiego na sejm Rzeszy Niemieckiej w Ratyzbonie w r. 1636* (1877)⁷⁴; *Kronika Klasztoru Trzemeszeńskiego i spominki o Łaskich* (1877)⁷⁵; *Przymierze z Francją w roku 1524. Ustęp z dziejów polityki polskiej za Zygmunta I* (1882); *Hieronim Łaski* (1888)⁷⁶; *Dymitr Samozwaniec* (1898)⁷⁷ (Barwiński 1907: 754–755; Kawalec 2014: 149–166).

Z kolei Aleksander Semkowicz doktoryzował się na UL w 1875 r. na podstawie rozprawy *Krytyczny rozbiór dziewiętej księgi Jana Długosza „Historii Polskiej”* wydrukowanej nakładem Akademii Umiejętności (1874). Przez kolejne lata kontynuował zainteresowania źródłoznawcze, czego efektem był przedstawiony jako podstawa habilitacji *Krytyczny rozbiór „Dziejów Polski” Jana Długosza (do roku 1384)* (druk: 1887)⁷⁸. Utrzymywał się z pracy w charakterze nauczyciela gimnazjalnego, a kolejno pracownika i kustosa Archiwum Miasta Lwowa oraz kustosa i dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej (pracował w niej w latach 1890–1912, tj. do chwili przejścia na emeryturę). Angażował się w prace na rzecz Towarzystwa Historycznego, przez wiele lat pełnił obowiązki redaktora „Kwartalnika Historycznego”. Po uzyskanej habilitacji w 1884 r. w kolejnym roku akademickim rozpoczął na UL wykłady, prowadząc je do roku akademickiego 1891/92. Ich tematyka była różnorodna – od dziejów starożytnych, przez średniowiecze i historię nowożytną po wiek XIX. Był wybitnym znawcą źródeł średniowiecznych, doskonale zorientowanym w najnowszych osiągnięciach historiografii polskiej i europejskiej. Eugeniusz Barwiński wspominał go jako wytrawnego badacza, subtelного metodyka, człowieka

⁷³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 428, k. 3–4, [AUWR_UA_000_26_0_5_428_51616&view=single&p=5](https://sbc.org.pl/dlibra/publication/10422/edition/9712/content).

⁷⁴ [<https://sbc.org.pl/dlibra/publication/10422/edition/9712/content>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁷⁵ [<https://sbc.org.pl/dlibra/publication/8920/edition/8324/content>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁷⁶ [<https://wbc.poznan.pl/dlibra/publication/76773/edition/92673/content>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁷⁷ [https://sbc.org.pl/dlibra/publication/11615/edition/10923/content?format_id=1] [dostęp online: 25.09.2023].

⁷⁸ [<https://polona.pl/item-view/68dae8c2-29ea-4bf1-be19-2858ffc0cbbb?page=4>] [dostęp online: 25.09.2023].

o szerokich horyzontach, doskonałego profesora, który z powodu zdrowia musiał opuścić uniwersytet, a jednocześnie osobę skromną, pomocną, najlepiej czującą się w bibliotecznym zaciszu (Barwiński 1937: 27–30)⁷⁹. Nie pisał dużo, jego prace ukazywały się na łamach dzienników lwowskich oraz periodyków naukowych: „Muzeum”, „Ateneum” i „Kwartalnika Historycznego”. Interesowała go historia polityczna, źródłoznawstwo i genealogia. Był też autorem poczytnego podręcznika szkolnego – *Opowiadania z dziejów powszechnych dla niższych klas szkół gimnazjalnych i realnych* (cz. 1–3, 1893–1895 i kolejne wydania).

W ostatnim okresie, na początku XX w., do grona wykładowców Uniwersytetu Lwowskiego dołączył znawca i popularyzator dziejów nowożytnych Adam Szelągowski. Po rozpoczęciu studiów na UJ w 1893 r. półtora roku później przeniósł się na Uniwersytet Lwowski, a studia uzupełniał na Uniwersytecie w Berlinie. Uznając się za ucznia T. Wojciechowskiego, O. Balzera i L. Finkla, na seminarium tego ostatniego przygotował rozprawę doktorską *Historyk polski XVII w. Paweł Piasecki* (pod takim tytułem druk w 1898 r.)⁸⁰. W kolejnych latach rozpoczął systematyczne studia nad sytuacją międzynarodową Polski w XVII w., otwierając je artykułem *Układy Królewicza Władysława i dysydentów z Gustawem Adolfem w r. 1632* (1899). Rozszerzając swe zainteresowania naukowe, skupił się na historii gospodarczej i ekonomii, czego efektem była wysoko oceniona, złożona jako habilitacyjna monografia *Pieniądz i przewrót cen w XVI i XVII wieku w Polsce* (1902). Po uzyskaniu w 1902 r. *venia legendi* w zakresie historii średniowiecznej i nowożytnej rozpoczął kwerendy archiwalne w Europie Zachodniej. Jako modernista, skłaniał się ku wykorzystywaniu w badaniach naukowych osiągnięć antropologii, etnografii, archeologii, ekonomii i geografii. W dorobku naukowym A. Szelągowskiego istotną była trzypięciotomowa praca *Sprawa północna w wiekach XVI i XVII*, na którą składały się: *Walka o Bałtyk 1544–1621* (1904)⁸¹, *Śląsk i Polska wobec powstania czeskiego* (1904)⁸² i *O ujściu Wisły. Wielka wojna pruska* (1905)⁸³. Interesował się też historią polityczną i historiozofią. Do 1914 r. opublikował dziewięć monografii, zbiór studiów i szkiców naukowych raz pięć prac popularnonaukowych. Warto przywołać tu jeszcze studium *Rozkład Rzeszy a Polska za Władysław IV* (1907)⁸⁴, *Z dziejów współzawodnictwa Anglii i Niemiec, Rosji i Polski* (1910) oraz wydane tuż przed I wojną światową *Dzieje powszechne i cywilizacji*. W 1909 r. otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, co wiązało się z większym uposażeniem. Po wybuchu I wojny światowej przebywał za granicą, a katedrę na UL uzyskał dopiero w 1919 r. – była to Katedra

⁷⁹ Zob. wspomnienia pośmiertne uczniów o Aleksandrze Semkowiczu zamieszczone w „Kwartalniku Historycznym” (1923, 37, I–IV) Zob. też. Kolbuszewska (2014: 167–178).

⁸⁰ [<http://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/doccontent?id=2945>] [dostęp online: 25.09.2023].

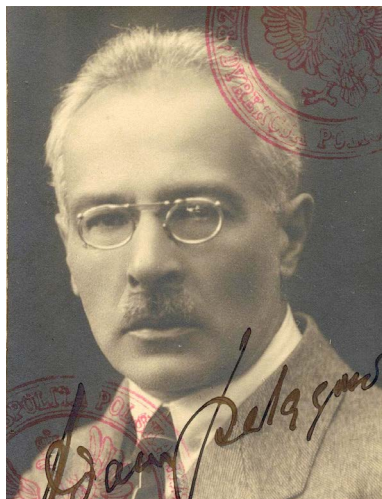
⁸¹ [<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/1907/edition/3189/content>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁸² [<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/1908/edition/3191/content>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁸³ [<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/1909/edition/3193/content>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁸⁴ [<https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/937/edition/4723/content>] [dostęp online: 25.09.2023].

Historii Społecznej i Gospodarczej Czasów Nowożytnych⁸⁵, a ostatecznie w 1920 r. Katedra Historii Powszechnej Nowożytnej.

Il. 16. Adam Szelągowski (1911)

Na Uniwersytecie Lwowskim pracował do przejścia na emeryturę w 1939 r.⁸⁶ W swoich wykładach, które rozpoczął w 1903 r., nawiązywał do tematu rozprawy habilitacyjnej, zwracał uwagę na przemiany ekonomiczne w Polsce XV–XVI w., w kolejnych zaś sporo miejsca poświęcał historii politycznej oraz geografii historycznej Europy Wschodniej, ekonomii i statystyce w badaniach historycznych, dziejom miast i cywilizacji. Niewiele można powiedzieć o jakości prowadzonych zajęć. Z pewnością charakteryzowało je szerokie tło powszechnodziejowe, uwzględnianie zagadnień teoriopoznawczych. Wspominając Adama Szelągowskiego, Stanisław Lam pisał krytycznie:

U niego na wykładach gromadziła się głównie ta młodzież, która chciała uzyskać tylko absolutorium uniwersyteckie na podstawie wysłuchanych wykładów i mieć możliwość zdawania nauczycielskiego egzaminu dla kawałka chleba. Ci, co o nauce, studiach, badaniach naukowych nie myśleli. Notowali to, co profesor mówił, pod koniec półroczu uczyli się tego mniej lub więcej dokładnie, składali colloquium i tak z roku na rok przechodząc dobijali się do upragnionego świadectwa, z którym ruszali w świat, by w prowincjonalnym miasteczku, za sto kilkadziesiąt koron miesięcznie, być suplentem gimnazjalnym. Szelągowski miał dużo współczucia dla tej kategorii studentów, sam bowiem przeszedł tę suplencką galicyjską gehennę, zanim po długich latach docentury został profesorem. (Lam 1968: 34)

Tuż przed I wojną światową do grona docentów prywatnych UL dołączyli Władysław Semkowicz, Stepan Tomasiński i Adam Skałkowski. Największą rolę odegrał absolwent Wydziału Filozoficznego UL, uczeń Oswalda Balzera, W. Semkowicz. Jego zainteresowania historią prawa polskiego zostały zwieńczone doktoratem (1902 r.), którego postawą była praca *Nagana i oczyszczenie szlachectwa w Polsce XIV i XV wieku* (1899). Pracując nad rodami szlacheckimi, w 1907 r. wydał książkę *Ród Pałuków w wiekach średnich*, którą przedłożył do oceny komisji habilitacyjnej⁸⁷. Po uzyskaniu w 1909 r. *venia legendi* w zakresie nauk pomocniczych historii (w 1914 r. rozszerzone o historię

⁸⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2110, k. 108–116, [AUWR_UA_000_26_0_5_2110_62771&view=single-&p=113](#).

⁸⁶ Zob. Czapliński, Wereszycki (1962: 615–635); Maternicki (1996a: 70–137); Maternicki (1996b: 138–161); Maternicki (2005a: 115–127); Maternicki (2007b: 359–376).

⁸⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1711, k. 33–34, [AUWR_UA_000_26_0_5_1711_56699&view=single-&p=34](#).

średniowieczną⁸⁸) w kolejnych latach poświęcił się studiom źródłoznawczym, czego efektem były prace: *Nieznane nadania na rzecz opactwa jędrzejowskiego w XII w.* (1910), *Rocznik świętokrzyski dawny* (1910), *Mazowieckie przywileje rodowe z XIV i XV w.* (1912). Do 1914 r. w prowadzonych na UL wykładach zapoznawał studentów z dyplomatyką i sfragistyką polską oraz prowadził w tym zakresie ćwiczenia. W czasie I wojny światowej przebywał w Wiedniu, a od 1916 r. został mianowany profesorem nadzwyczajnym Uniwersytetu Jagiellońskiego (Wyrozumska 2000: 225–227).

Drugi z wymienionych, S. Tomasiński, był uczniem M. Hruszewskiego, u którego, kończąc studia, obronił w 1904 r. doktorat na podstawie dysertacji „Narodni ruchy w Haliickij Rusy 1648 r.”. Jako podstawę swych dalszych studiów wybrał historię nowożytną, przedstawiając rozprawę habilitacyjną *Węgry i Polska na początku XVIII w.* (1909). Po uzyskanej w 1911 r. *venia legendi* w zakresie historii austriackiej z językiem wykładowym ruskim rozpoczął systematyczną współpracę z NTSz i Towarzystwem Naukowym w Kijowie. Postrzegany jako przedstawiciel kierunku narodowego w historiografii ukraińskiej swe zainteresowania badawcze kierował na historię Ukrainy w epoce średniowiecza i nowożytności, kształtowanie się ukraińskiej kultury i dzieje Cerkwi⁸⁹. W Studium Historycznym UL wykładał (od roku akademickiego 1911/12 do 1913/14, także w języku narodowym) dzieje monarchii austro-węgierskiej ze szczególnym uwzględnieniem Galicji, nawiązywał też do historiografii ukraińskiej XIX w. Po wybuchu I wojny światowej opuścił uniwersytet; przebywając w Wiedniu, zaangażował się w organizację ukraińskiego ruchu narodowego na Rusi Zakarpackiej (Suchyj 2007: 441–452; Kruc 2016: 125–135).

Ostatni z wymienionych, A. Skałkowski, rozpoczął studia na Wydziale Prawa i Umiejętności Politycznych, ostatecznie ukończył Wydział Filozoficzny UL. Największy wpływ na kształt jego zainteresowań historycznych miał udział w seminarium O. Balzera i przede wszystkim tzw. *privatissimum* Szymona Askenazego. Efektem współpracy była monografia *Jan Henryk Dąbrowski (1775–1818)*, cz. 1: *Na schyłku dni Rzeczypospolitej (1755–1795)* (1904), przedstawiona jako podstawa uzyskanego w 1906 r. doktoratu (Hoszowska 2013: 104–106; Hoszowska 2017: 99–100). Po doktoracie, do 1910 r., kontynuował pracę jako zastępca nauczyciela gimnazjalnego we Lwowie. Zwykle urlopowany, prowadził studia archiwalne w Paryżu jako stypendysta fundacji Wiktora Osławskiego. Zebrany materiał spożytkował na przygotowanie rozprawy habilitacyjnej *O kokardę Legionów* (1912). Użytkowana w tym samym roku habilitacja z zakresu historii nowszej (zatwierdzona w 1913 r.) pozwoliła Skałkowskiemu, jako docentowi prywatnemu, podjąć zajęcia w zastępstwie Szymona Askenazego. Prowadził wykłady i ćwiczenia z historii nowożytnej powszechnej i historii Polski XVIII i XIX. Jako habilitant przedstawił komisji do akceptacji tematy

⁸⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1711, k. 8, [AUWR_UA_000_26_0_5_1711_56699&view=single&p=9](#).

⁸⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1889, k. 17, [AUWR_UA_000_26_0_5_1889_56649&view=single&p=18](#).

odczytów obejmujące problematykę kościuszkowską, okres rozbiorów i historii Europy w latach 1795–1806⁹⁰ (Olejnik 2010: 243–245; Klasa 2014: 283–293).

Wykładał do 1918 r., po czym rok później przeniósł się na Uniwersytet w Poznaniu. Koncentrował się na historii politycznej. Jego dorobek wskazuje, że studenci mieli szansę zapoznać się przeglądem źródeł do dziejów przełomu XVIII–XIX w. i z najnowszą literaturą w tym zakresie. Należy jednak pamiętać, że był to zaledwie początek kariery uniwersyteckiej A. Skałkowskiego, który do 1914 r. nie odegrał na UL większej roli.

Studenci i ich wybory, wykłady, ćwiczenia

Jak wynika z obliczeń Jerzego Maternickiego, w okresie działalności Studium Historycznego 1867–1914 najczęściej miejsca w ofercie programowej zajmowała historia nowożytna. Dominująca w latach 70. XIX w. (poświęcano jej ponad 38% wszystkich zajęć) z czasem ustąpiła miejsca zajęciom warsztatowym i teoretycznym, a zwłaszcza historii najnowszej, u progu I wojny światowej osiągnęła próg ponad 21% wykładów, ćwiczeń i seminariów. Stosunkowo niewielką liczbę godzin poświęcano na historię starożytną (od blisko 5,5% w latach 70. do nieco ponad 2% w okresie 1910/11–1913/14). Początkowo występowały trudności w realizacji zajęć z okresu średniowiecza (do czasu objęcia katedry przez T. Wojciechowskiego w zasadzie się nie odbywały). W kolejnych latach epoka ta plasowała się w przedziale od 12,5% do 17%, a przed I wojną światową blisko 9,5%. Dzięki zajęciom S. Askenazego zwiększył się z kolei udział historii XIX w., utrzymując się po 1900 r. na poziomie od 9,5% do 10%. Dużą wagę przywiązywano do nauk pomocniczych historii i źródłoznawstwa, którym zwykle poświęcano od ponad 16% do 21% puli wszystkich godzin. Na znaczeniu zyskiwała też historia historiografii: początkowo pomijana, na progu XX w. zajmowała blisko 3% oferty programowej studium. Niewiele miejsca poświęcano metodologii historii (zwykle realizowano ją w przedziale od blisko 1% do nawet 3%), ale udział godzin w puli zajęć przewidzianych do realizacji w poszczególnych latach akademickich systematycznie rósł (Maternicki 2015: 204–212).

Trudno jednoznacznie określić, jaka liczba studentów Wydziału Filozoficznego wybierała historię (należy pamiętać, że w początkowym okresie studenci dokonywali wyboru spośród: filozofii i historii, filologii, matematyki i nauk przyrodniczych oraz studium farmaceutycznego). Przed I wojną światową ten zakres znacznie się rozszerzył. Studenci mogli wybierać: 1. filozofię, pedagogikę i nauki społeczne, 2. historię, 3. archeologię klasyczną i prehistorię, 4. historię sztuki, 5. filologię i literaturę porównawczą, 6. filologię klasyczną i starożytną). W latach 70. XIX w. na Wydziale Filozoficznym studiowało średnio mniej niż

⁹⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1729, k. 3, [AUWR_UA_000_26_0_5_1729_56695&view=single&p=4](https://auwr.ualm.edu.pl/auwr/UA_000_26_0_5_1729_56695&view=single&p=4).

150 osób, z czego niecałe 20% to studenci farmacji. Większość studentów to Polacy stanowiący w tym okresie od blisko 65% do 78% populacji. Rusini stanowili średnio nieco ponad 20%. Systematycznie spadała natomiast liczba Niemców: ok. 10% w 1870 r. i 2% w 1879 r. (tendencja ta się utrzymywała, co spowodowane było polonizacją uniwersytetu). Wydział Filozoficzny był najmniej liczny. Na Wydziale Teologicznym studiowało trzy razy więcej studentów, a na Wydziale Prawa i Administracji sześć razy więcej. W latach 80. XIX w. ta statystyka utrzymywała się na podobnym poziomie. Zmiany nastąpiły w drugiej połowie lat 90., po wyodrębnieniu na UL Wydziału Lekarskiego. Na początku XX w. studiujących przybyło, na co wpływ miało dopuszczenie do studiów kobiet (1897 r.) oraz rewolucja 1905 r. i strajk szkolny w Królestwie Polskim, który spowodował napływ młodzieży na uniwersytety galicyjskie. Liczba studentów na Wydziale Filozoficznym systematycznie rosła od 114 w roku akademickim 1890/91 do 267 na przełomie wieku, osiągając przed I wojną światową 1060 słuchaczy. Współczynnik studentów pochodzenia ruskiego (ukraińskiego) wahał się od 20% do blisko 30% (1903/04), najczęściej jednak nie przekraczał 20, 22% populacji słuchaczy, pojedynczy studenci pochodzili z innych krajów monarchii austro-węgierskiej⁹¹.

Jednocześnie rosły napięcia na tle narodowościowym, których kulminacja przypadła na początek XX w. Ich skutkiem było masowe opuszczanie uniwersytetu przez młodzież ukraińską (1902 r.) i przenoszenie się na inne uczelnie austriackie. Zaostrzenie konfliktu miało miejsce w 1907 r., kiedy studenci ukraińscy dopuścili się ataku na uniwersytet, dokonując aktów wandalizmu, m.in. doszło do zniszczeń i zranienia sekretarza UL prof. Alojzego Winiarza (1868–1912)⁹². Rok później został zastrzelony przez ukraińskiego studenta WF Myrosława Siczynskiego (ukr. Мирослав Січинський) (1882–1910), uznany przez Ukraińców za winnego podsycania nastrojów antyukraińskich, namiestnik Andrzej Potocki. Burdy studenckie nasiliły się w roku akademickim 1909/10, kiedy w wyniku postrzału zmarł ukraiński działacz studencki Adam Kocko (ukr. Адам Коцко) (1882–1910)⁹³. Mimo radykalizacji stosunków polsko-ukraińskich władze uniwersytetu nie dopuściły do utrakwizacji, zdecydowanie broniąc polskiego charakteru uczelni.

Jeśli chodzi o organizację studiów, to rok akademicki na uniwersytetach austriackich rozpoczynał się 1 października i trwał do końca lipca, podzielony na semestry zimowy i letni. Zajęcia odbywały się przez pięć dni w tygodniu, a grono profesorskie uzgadniało dodatkowy dzień wolny poza niedzielą. Zasady studiowania regulowała ustawa z 1850 r., z późniejszymi zmianami (Rozporządzenie 1896: 5). W myśl jej przepisów na uniwersytet

⁹¹ Dane podajemy na podstawie statystyk zamieszczanych w Akademische (1867/68–1872) oraz Skład i program wykładów (1877–1913/14); zob. też Stinia (2015: 218–220).

⁹² DALO, z. 26, op. 5, spr. 261, [AUWR_UA_000_26_0_5_261_64707](#).

⁹³ Zob. Kronika UL (1912: 234, 274–275); Bobrzyński (1957: 302–312); szerzej zob. Redzik (2015: 134–138); Bukowska-Marczak (2019: 26–27).

mogli uczęszczać studenci zwyczajni i nadzwyczajni. Zwyczajnymi byli słuchacze immatrykulowani: absolwenci gimnazjów posiadający maturę i wpisani do metryki wydziałowej oraz albumu uniwersytetu. Pełne prawa przysługiwały tylko studentom zwyczajnym: wyłącznie oni byli dopuszczani do egzaminów doktorskich (rygoryzalnych) i rządowych – wymaganych od kandydatów do zawodu nauczycielskiego. Studentów immatrykulowano na jednym wydziale⁹⁴, ale mogli uczęszczać na zajęcia na pozostałych wydziałach. Słuchacze nadzwyczajni musieli mieć ukończone 16 lat, zaś słuchaczki nadzwyczajne 18 lat⁹⁵; otrzymywali kartę przyjęcia i arkusz legitymacyjny (później książeczki podobne do indeksów studentów zwyczajnych). Na początku każdego semestru słuchacze zapisywali się na wykłady: minimum dziesięć godzin w półroczu (nie licząc godzin seminaryjnych) (O urządzeniu 1913: 719–734). Indywidualnie układali swój plan zajęć, aby zapewnić sobie jak najlepsze perspektywy zawodowe. Ci, którzy liczyli na zwolnienie z chesnego czy stypendia, dobrowolnie przystępowali do egzaminów i kolokwii. Wybierali również seminaria: od roku 1882/83 po wcześniejszej rozmowie i zgodzie profesora. W ciągu trzech lat tłumaczyli i analizowali źródła, przygotowywali referaty i koreferaty oraz prace seminaryjne, pisali recenzje, uczestniczyli w dyskusjach. Najlepsi otrzymywali stypendia (w seminarium historii powszechnej – sześć, w seminarium historii austriackiej – cztery). Do dyspozycji mieli seminaryjne pracownie z biblioteką.

Studia kończyły się uzyskaniem absolutorium. Studenci musieli spełnić ogórne wymagania stawiane przy egzaminach doktorskich i nauczycielskich⁹⁶. Prawo przeprowadzania tych ostatnich mieli profesorowie zwyczajni powołani przez ministra (K. Liske, I. Szaranewycz, T. Wojciechowski, L. Finkel, S. Askenazy, S. Zakrzewski). Dopuszczenie do egzaminów doktorskich wymagało zaliczenia trzech, a od roku 1888/89 czterech lat studiów oraz pozytywnej oceny rozprawy doktorskiej (w rękopisie lub druku), napisanej w języku wykładowym uniwersytetu. Studenci historii zdawali egzaminy: ustny przed czteroosobową komisją pod przewodnictwem dziekana z historii powszechnej i wybranego przedmiotu pobocznego oraz jednogodzinny (najczęściej z filozofii) przed komisją trzyosobową. Jeśli wynik egzaminów był pomyślny, odbywała się uroczysta promocja doktora filozofii. W przypadku niepowodzenia student mógł ponownie przystąpić do egzaminu nie wcześniej niż po upływie trzech miesięcy. Jeśli rozprawa

⁹⁴ Jeśli przerwa w studiach trwała dłużej niż jeden semestr (od 1889 r. dwa semestry, co miało związek z ochotniczą służbą wojskową), student musiał być ponownie immatrykulowany.

⁹⁵ Studentki musiały mieć także obywatelstwo austriackie i maturę. Przy braku ostatniej mogły uczęszczać na uniwersytet jako słuchaczki nadzwyczajne pod warunkiem zapisania się na co najmniej 10 godzin wykładów tygodniowo. Zob. Suchmiel (1994: 28–29).

⁹⁶ Do trzystopniowych egzaminów nauczycielskich można było przystąpić po zaliczeniu siedmiu semestrów, w tym pięciu na Wydziale Filozoficznym, i uczęszczanie na ósmy oraz wysłuchanie odpowiedniej liczby godzin wykładów z filozofii, pedagogiki z historią wychowania i metodyką przedmiotową oraz z higieny szkolnej (O egzaminach 1913: 635–676); szerzej zob. Kawalec (2016a: 121–123); Puszką (1999: 104 i nn.).

doktorska została uznana przez recenzentów za niewystarczającą, kandydat do stopnia doktora mógł przedłożyć nową: na ten sam lub inny temat (Porządek 1908: 212–217; Reskrypt 1908: 217–223). Taksy egzaminacyjne były wysokie, a opłacano z nich recenzentów i egzaminatorów.

Uwagi końcowe

Zakres prowadzonych badań naukowych w drugiej połowie XIX i na początku XX w. decydował o tym, że Uniwersytet Lwowski stał się poważnym, jeśli nie najsilniejszym ośrodkiem badań historycznych na ziemiach polskich. Przesądzał o tym zarówno rozwój studiów nad historią starożytną, szczególnie rola, jaką w kształceniu pokoleń badaczy *antiquitates* odegrał Ludwik Ćwikliński. Spośród jego licznych uczniów należy wymienić: historyka starożytnego Rzymu, twórcę polskiej szkoły archeologicznej Piotra Bieńkowskiego (1865–1925), archeologa Karola Hadaczka (1873–1914)⁹⁷, filologa klasycznego i bizantynistę Leona Sternbacha (1864–1940)⁹⁸, filologa klasycznego i latynistę Jana Oko (1875–1946). Wśród starożytników wyróżniali się też: latynista Bronisław Kruczkiewicz (1849–1918)⁹⁹, prawnik Franciszek Smolka (1810–1899)¹⁰⁰, papirolog i hellenista Stanisław Witkowski czy badacz Bliskiego Wschodu asyriolog Mojżesz Schorr. Jak wynika z ustaleń Krzysztofa Królczyka, Uniwersytet Lwowski w okresie autonomii galicyjskiej należy zaliczyć do jednego z najlepszych w zakresie badań nad antykiem, porównywalny z Krakowem i Warszawą (szerzej zob. Królczyk 2016: 180–189, 201). W zakresie badań mediewistycznych wyróżniał się dorobek naukowy H. Zeissberga, a w kolejnym okresie I. Szaranewycza, M. Hruszewskiego, A. Semkowicza i przede wszystkim T. Wojciechowskiego, poza tym O. Balzera, W. Abrahama i J. Fijałka. Wprawdzie nie było to grono liczne, za to reprezentowane przez wybitnych przedstawicieli ówczesnej humanistyki. Rozwijały się badania nad polskim i ruskim, rzadziej litewskim średniowieczem, zwłaszcza Rusią Halicką i Włodzimierską. Uniwersytet Lwowski, uznawany za prężny ośrodek badań mediewistycznych, ustępował w tym zakresie tylko Uniwersytetowi Jagiellońskiemu (Błachowska 2016: 203–233, 252). Szczególne miejsce w badaniach i kształceniu uniwersyteckim zajmowała historia nowożytna reprezentowana przez K. Liskego, S. Zakrzewskiego, B. Dembińskiego, A. Hirschberga, L. Finkla, A. Szelągowskiego, S. Tomaszewskiego, a po części także przez I. Szaranewycza, M. Hruszewskiego, A. Semkowicza, T. Wojciechowskiego i S. Askenazego. Biorąc

⁹⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 336, [AUWR_UA_000_26_0_5_336_51637](#).

⁹⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2166, [AUWR_UA_000_26_0_5_2166_62756](#).

⁹⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 983, [AUWR_UA_000_26_0_5_983_56819](#).

¹⁰⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1761, [AUWR_UA_000_26_0_5_1761_56681](#).

pod uwagę dynamikę i rozwój prowadzonych w środowisku badań nad historią Polski i Ukrainy XVI–XVIII w., należy uznać, że Uniwersytet Lwowski był do 1914 r. głównym ośrodkiem badań nowożytnych. Intensywnie – dzięki S. Askenazemu – rozwijały się też studia nad wiekiem XIX. Ogólnie dominowała historia polityczna, wyraźnie ustępowały jej badania nad dziejami społeczno-gospodarczymi, wojskowości, kultury i Kościoła. Przywiązywano dużą wagę do krytyki źródeł i nauk pomocniczych historii. Uniwersytet przygotowywał też do aktywnego udziału w życiu naukowym i społecznym przez uczestnictwo w pracach towarzystw i wydawnictw naukowych oraz upowszechnianie badań. Wsparciem dla działalności Studium Historycznego były archiwa i biblioteki Lwowa. Szczególną rolę odgrywały Archiwum Akt Grodzkich i Ziemskich, Archiwum Namiestnictwa/Archiwum Państwowe, Biblioteka Dzieduszyckich, Biblioteka Baworowskich, Zakład Narodowy im. Ossolińskich oraz założone w 1886 r. Towarzystwo Historyczne i powołane w 1873 r. Towarzystwo Naukowe im. Tarasa Szewczenki, a także zainicjowane w 1901 r. Towarzystwo dla Popierania Nauki Polskiej. Dzięki kadrze uniwersytetu oraz bogatemu zapleczu instytucjonalnemu adepci lwowskiej Klio byli dobrze zorientowani w osiągnięciach europejskiej historiografii oraz przygotowani do wypełniania obowiązków zawodowych w charakterze nauczycieli, archiwistów i bibliotekarzy. Wielu z nich kontynuowało rozpoczęte na UL badania, aby z czasem osiągnąć najwyższe laury w naukowej karierze.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- ALNUIF – Archiwum Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki (ukr. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка)
- Zespół P-119, opis 1: Sprawy osobowe pracowników
- z. P-119, op. 1, spr. 230 – Krypjakewycz Iwan
- z. P-119, op. 1, spr. 125_a – Modelski Teofil
- z. P-119, op. 1, spr. 126 – Nanke Czesław
- z. P-119, op. 1, spr. 189 – Tyszkowski Kazimierz
- DALO – Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego (ukr. Державний архів Львівської області)
- Zespół 26, opis 5: Sprawy personalne grona profesorskiego i urzędników
- z. 26, op. 5, spr. 1 – Abraham Władysław
- z. 26, op. 5, spr. 25 – Antoniewicz Bołoz Jan
- z. 26, op. 5, spr. 35 – Askenazy Szymon
- z. 26, op. 5, spr. 53 – Balzer Oswald

- z. 26, op. 5, spr. 2019 – Ćwikliński Ludwik
z. 26, op. 5, spr. 557 – Dembiński Bronisław
z. 26, op. 5, spr. 1952, 1953 – Finkel Ludwik
z. 26, op. 5, spr. 336 – Hadaczek Karol
z. 26, op. 5, spr. 428 – Hirschberg Aleksander
z. 26, op. 5, spr. 510 – Hruszewski Mychajło
z. 26, op. 5, spr. 983 – Kruczkiewicz Bronisław
z. 26, op. 5, spr. 1102 – Lilien-Górka Wanda
z. 26, op. 5, spr. 1111 – Liske Ksawery
z. 26, op. 5, spr. 1276 – Modelski Teofil
z. 26, op. 5, spr. 1330 – Nanke Czesław
z. 26, op. 5, spr. 2143 – Schorr Mojżesz
z. 26, op. 5, spr. 1710 – Semkowicz Aleksander
z. 26, op. 5, spr. 1711 – Semkowicz Władysław
z. 26, op. 5, spr. 1729 – Skałkowski Adam
z. 26, op. 5, spr. 1761 – Smolka Franciszek
z. 26, op. 5, spr. 2166 – Sternbach Leon
z. 26, op. 5, spr. 2091 – Szaraniewicz Izidor
z. 26, op. 5, spr. 2109, 2110 – Szelągowski Adam
z. 26, op. 5, spr. 1889 – Tomaszewski Stefan
z. 26, op. 5, spr. 1917 – Tyszkowski Kazimierz
z. 26, op. 5, spr. 261 – Winiarz Alojzy
z. 26, op. 5, spr. 268 – Witkowski Stanisław
z. 26, op. 5, spr. 288 – Wojciechowski Tadeusz
z. 26, op. 5, spr. 704 – Zajączkowski Stanisław
z. 26, op. 5, spr. 715 – Zakrzewski Stanisław
z. 26, op. 5, spr. 2022 – Zeissberg Henryk

Opracowania. Źródła drukowane i internetowe

Adamski Łukasz (2011): *Nacjonalista postępowy. Mychajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków*, Warszawa.

Akademische (1867): *Akademische Behörden an der K.K. Universität zu Lemberg: sammt der Ordnung der Vorlesungen an derselben im Sommer Semester des Studien-Jahres 1867/68: za lata 1867–1872*.

Balzer Oswald (1891): *Xawery Liske. Zarys biograficzny* przez O. Balzera, W. Zakrzewskiego, L. Finkla, L. Ćwiklińskiego, H. Sawczyńskiego i Z. Hordyńskiego, „Kwartalnik Historyczny” 5, 465–539

[<https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/9123>] [dostęp online: 25.09.2023].

- [Barwiński Eugeniusz] (1907): *Ś.p. Aleksander Hirschberg*, „Kwartalnik Historyczny” 21, 754–755.
- Barwiński Eugeniusz (1937): *Towarzystwo historyczne 1901–1914*, [w:] *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1936. Zarys dziejów*, oprac. F. Papée, T.E. Modelski, K. Tyszkowski, Lwów, 19–40.
- Barycz Henryk (1946): *Bronisław Dembiński i jego stanowisko w historiografii polskiej*, „Przegląd Zachodni” 7–8, 460–462.
- Barycz Henryk (1963a): *Ludwik Kubala, historyk XVII wieku*, [w:] idem, *Wśród gawędziarzy, pamiętnikarzy i uczonych galicyjskich. Studia i sylwety z życia umysłowego Galicji XIX w.*, t. 2, Kraków, 177–233.
- Barycz Henryk (1963b): *Tadeusz Wojciechowski. Odnawiciel polskiej mediewistyki*, [w:] idem, *Wśród gawędziarzy, pamiętnikarzy i uczonych galicyjskich. Studia i sylwety z życia umysłowego Galicji XIX w.*, t. 2, Kraków, 147–176.
- Barycz Henryk (1975): *Stanisław Smolka w życiu i nauce*, Kraków.
- Barycz Henryk (1977): *Szymon Askenazy wśród przeciwieństw i niepowodzeń życiowych i naukowych* [w:] idem, *Na przełomie dwóch stuleci. Z dziejów polskiej humanistyki w dobie Młodej Polski*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 237–318.
- Bazyłow Ludwik (1977): *[Gdyby profesor Józef Skrzypek...]*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 16 (2), 130–140.
- Błachowska Katarzyna (2007a): *Ludwik Finkel (1858–1930)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 285–308.
- Błachowska Katarzyna (2007b): *Stanisław Zakrzewski (1873–1936)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 377–398.
- Błachowska Katarzyna (2016), *Historia średniowieczna*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 203–253.
- Bobrzyński Michał (1957): *Z moich pamiętników*, Wrocław–Kraków.
- Bukowska-Marczak Ewa (2019): *Przyjaciele, koledzy, wrogowie? Relacje pomiędzy polskimi, żydowskimi i ukraińskimi studentami Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Warszawa.
- Czapliński Władysław, Wereszycki Henryk (1962): *Dorobek naukowy Adama Szelągowskiego*, „Kwartalnik Historyczny” 69 (3), 615–636.
- Czermak Wiktor (1899): *Anatol Lewicki (1841–1899). Wspomnienie pośmiertne*, Kraków.
- Dutkiewicz Józef (1958): *Szymon Askenazy i jego szkoła*, Warszawa 1958.

- Dzwonkowski Włodzimierz (1935): *Szymon Askenazy* (24. XII. 1867 – 22. VI. 1935), „Droga” 1, 132–153.
- Frančić Mirosław (1997): *Austriacko-polskie spotkania historyków*, [w:] *Austria – Polska: 1000 lat kontaktów*, Studia Austro-Polonica 5, red. J. Buszko, W. Leitsch, Kraków, 449–463.
- Gieysztor Aleksander (1950): *Wstęp*, [w:] T. Wojciechowski, *Szkice historyczne jedenastego wieku*, Kraków, 5–20.
- Giza Stanisław (1972): *Na ekranie życia. Wspomnienia z lat 1908–1939*, Warszawa.
- Górski Stefan (1935): *Szymon Askenazy jako profesor (ze wspomnień b. słuchacza)*, „Świat” 26, 4.
- Hahn Wiktor (1912): *Kronika Uniwersytetu Lwowskiego*, t. 2: (1898/9–1909/10), zestawiał..., Lwów
[<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/469438/edition/381533/content>] [dostęp online: 25.09.2023].
- Hahn Wiktor (1914): *Pamiętnik obchodu jubileuszowego w 250 rocznicę założenia Uniwersytetu we Lwowie przez króla Jana Kazimierza*, zestawiał..., Lwów.
- Hoszowska Mariola (2010): *Najważniejsza monografia historyczna Ludwika Finkla. W 100-lecie druku Elekcji Zygmunta I*, [w:] *Między Odrą a Uralem. Księga dedykowana Profesorowi Władysławowi Andrzejowi Serczykowi*, red. W. Wierzbieniec, Rzeszów, 256–275.
- Hoszowska Mariola (2011a): *Ludwik Finkel i Akademia Umiejętności. Z dziejów współpracy naukowej Lwowa i Krakowa na przełomie XIX i XX w.*, Rzeszów.
- Hoszowska Mariola (2011b): *Sprawa objęcia prezesury lwowskiej Macierzy Polskiej przez Ludwika Finkla*, [w:] *Polska leży na Zachodzie. Studia z dziejów Polski i Europy dedykowane Pani Profesor Teresie Kulak*, red. W. Wrzesiński, M. Masnyk, K. Kawalec, Toruń 314–324.
- Hoszowska Mariola (2013): *Szymon Askenazy i jego korespondencja z Ludwikiem Finklem*, Rzeszów.
- Hoszowska Mariola (2016a): *Historia historiografii, metodologia historii i dydaktyka historii*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaskilniak, Rzeszów, 521–548.
- Hoszowska Mariola (2016b): *Pamięć o lwowskich mistrzach – uwagi o historykach XIX i XX wieku*, [w:] *Historia. Ciągłość i zmiana. Studia ofiarowane Profesorowi Jerzemu Maternickiemu*, red. M. Hoszowska, J. Pisulińska, P. Sierzęga, Rzeszów, 53–76.
- Hoszowska Mariola (2017): *Szkoła Szymona Askenazego*, „Res Historica” 43, 127–158.
- Hoszowska Mariola (2019), *Szkoła Szymona Askenazego – przypadek Janusza Iwaszkiewicza*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 50 (3), 105–130.

- Hoszowska Mariola (2021): *Wychowanie i polityka. Szkoła Szymona Askenazego we wspomnieniach Antoniego Plutyńskiego*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 59 (3), 145–166.
- Iwaszkiewicz Janusz (1936): *Szymon Askenazy 1867–1935*, „Ateneum Wileńskie” 11, 893–901.
- Jaworski Franciszek (1912): *Uniwersytet Lwowski. Wspomnienie jubileuszowe z 28 rycinami w tekście*, Lwów.
- Julkowska Violetta (2007): *Ksawery Liske (1838–1891)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 181–200.
- Julkowska Violetta (2015): *Ksawery Liske i jego działania na rzecz profesjonalizacji badań historycznych na Uniwersytecie Lwowskim*, [w:] *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету)*, red. Л. Зашкільняк, П. Серженга, Львів, 221–231.
- Jurek Tomasz (2005): *Przedmowa*, [w:] O. Balzer, *Królestwo Polskie 1295–1370*, Kraków, IX–XIII.
- Kawalec Agnieszka (2014): *Aleksander Hirschberg (1847–1907)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 149–166.
- Kawalec Agnieszka (2015): *Seminarium historii powszechnej Ksawerego Liskego. Lista studentów i prac seminaryjnych*, „Galicja. Studia i Materiały” 1, 358–377.
- Kawalec Agnieszka (2016a): *Lwowskie studium historyczne 1869–1918*, [w:] *Historia na Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 99–145
[<https://towhist.rzeszow.pl/doki/maternicki-historia.pdf>] [dostęp online: 25.09.2023].
- Kawalec Agnieszka (2016b): *Seminarium historii powszechnej Ksawerego Liskego*, [w:] *Historia. Ciągłość i zmiana. Studia ofiarowane Profesorowi Jerzemu Maternickiemu*, red. M. Hoszowska, J. Pisulińska, P. Sierżęga, Rzeszów, 77–88.
- Kawalec Agnieszka (2019): *Z Wielkopolski do Lwowa – w pogoni za realizacją marzeń. Przypadek Ksawerego Liskego w świetle korespondencji*, „Galicja. Studia i Materiały” 5, 311–351.
- Kawalec Agnieszka (2020): *U początków modernizacji studium historycznego na Uniwersytecie Jagiellońskim. Starania Ksawerego Liskego i Wincentego Zakrzewskiego o Katedrę Historii Powszechnej na UJ*, „Kwartalnik Historyczny” 127 (3), 571–598.
- Kawski Tomasz (2004): *Profesor Bronisław Dembiński – rektor i nauczyciel akademicki na Uniwersytecie Lwowskim*, [w:] *Bronisław Dembiński (1858–1939) wybitny historyk, polityk i działacz społeczny. Zbiór studiów*, red. W. Jastrzębski, Toruń, 19–46.
- Kipa Emil (1959): *Prawda o Askenazym*, [w:] idem, *Studia i szkice historyczne*, Warszawa, 183–197.

- Klassa Barbara (2014): *Adam Mieczysław Skalkowski (1877–1951)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 283–300.
- Knapowska Wisława (1958): *Ksawery Liske (okres wielkopolski 1838–1868)*, „Roczniki Historyczne” 24, 67–111.
- Kolbuszewska Jolanta (2014): *Aleksander Semkowicz (1850–11923)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 167–178.
- Konarski Kazimierz (1965): *Dalekie a bliskie. Wspomnienia szczęśliwego człowieka*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Kronika UL (1899): *Kronika Uniwersytetu Lwowskiego*, t. 1: 1894/95–1897/98, Lwów [<https://pbc.biaman.pl/dlibra/publication/2575/edition/2469/content>] [dostęp online: 25.09.2023].
- Królczyk Krzysztof (2016): *Historia starożytna*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badań i nauczanie*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 177–201.
- Kruc Irena (2016): *Państwo i naród w myśli politycznej Stepana Tomasińskiego*, [w:] *Duch praw w krajach Europy Środkowo-Wschodniej*, red. M. Kępa, M. Marszał, Wrocław, 125–135.
- Księga (1912): *Księga pamiątkowa ku uczczeniu 250-tej rocznicy założenia Uniwersytetu Lwowskiego przez króla Jana Kazimierza r. 1661*, Lwów.
- Kukiel Marian (1935): *Szymon Askenazy (24 grudnia 1867 r. – 22 czerwca 1935 r.)*, „Przegląd Współczesny” 54, 312–332.
- Lam Stanisław (1968): *Życie wśród wielu*, przygotował do druku A. Lam, Warszawa.
- Ławrecki Roman (2007): *Isydor Szaranewicz (1829–1901)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 131–138.
- Maternicki Jerzy (1996a): *Adam Szelągowski – ostatni polski polihistor*, [w:] idem, *Historia jako dialog. Studia i szkice historiograficzne*, Rzeszów, 70–137.
- Maternicki Jerzy (1996b): *Poglądy metodologiczne Adama Szelągowskiego*, [w:] idem, *Historia jako dialog. Studia i szkice historiograficzne*, Rzeszów, 138–161.
- Maternicki Jerzy (2005a): *Początki kariery profesorskiej Adama Szelągowskiego na Uniwersytecie Lwowskim (1909–1919)*, [w:] *Historyk i historia. Studia dedykowane pamięci prof. M. Franćicia*, red. A. Walaszek, K. Zamorski, Kraków, 115–127.
- Maternicki Jerzy (2005b): *Polskie szkoły historyczne we Lwowie w XIX w.*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 3, red. J. Maternicki, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 23–45.

- Maternicki Jerzy (2007a): *Szymon Askenazy (1865–1935)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 321–342.
- Maternicki Jerzy (2007b): *Adam Szelański (1873–1961)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 359–376.
- Maternicki Jerzy (2015), *Złote lata historiografii polskiej we Lwowie*, Rzeszów.
- Maternicki Jerzy (2016): *Historia nowożytna w latach 1869–1918*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 255–300.
- Maternicki Jerzy, red., 2004 (I): *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, Rzeszów.
- Maternicki Jerzy, Zaszkilniak Leonid, red., 2004 (1): *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, Rzeszów.
- Maternicki Jerzy, Zaszkilniak Leonid, red., 2004 (II): *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, Rzeszów.
- Maternicki Jerzy, Zaszkilniak Leonid, red., 2005 (III): *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, Rzeszów.
- Maternicki Jerzy, Zaszkilniak Leonid, red., 2006 (IV): *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, Rzeszów.
- Maternicki Jerzy, Zaszkilniak Leonid, red., 2007 (V): *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, Rzeszów.
- Maternicki Jerzy, Pisulińska Joanna, Zaszkilniak Leonid, red., (2015): *Historia w Uniwersytecie lwowskim. Badania i nauczanie do 1939 r.* Rzeszów.
- Maternicki Jerzy, Sierżęga Paweł, Zaszkilniak Leonid, red., 2014 (2): *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, Rzeszów.
- Michalska-Bracha Lidia, Bracha Krzysztof (2014): *Jan Fijałek (1864–1936)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 179–190.
- Modelski Teofil Emil (1932): *Ludwik Finkel (20 III 1858 – 24 X 1930). Zarys biograficzny*, „Kwartalnik Historyczny” 46 (1–2), 98–147.
- Modelski Teofil Emil (1936): *Działalność naukowa śp. Stanisława Zakrzewskiego*, „Kwartalnik Historyczny” 50 (2), 193–221.
- Nowacki Roman (1998): *Oswald Balzer (1858–1933)*, Opole.
- Nowak Adam (2007): *Złote lata bibliografii polskiej. Ludwik Finkel i jego dzieło*, Warszawa.
- Olejniak Karol (2010): *Adam Skalkowski (1877–1951)*, [w:] *Wybitni historycy wielkopolscy*, red. J. Strzelczyk, Poznań, 243–258.

- Olejnik Karol (2007): *Tadeusz Wojciechowski (1838–1919)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 201–214.
- O egzaminach (1913): *O egzaminach na nauczyciela szkół średnich. Rozporządzenie min. wyzn. i oświaty z dnia 15 czerwca 1911. Dz. p. p. nr 117 w sprawie uzyskania kwalifikacji nauczycielskiej dla szkół średnich (wraz z liceami żeńskimi)*, [w:] *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*, t. 6: *Sprawy szkolne*, oprac. J. Piwocki, wyd. 2, Lwów.
- O urzędzeniu (1913): *O urzędzeniu studiów uniwersyteckich. I. Przepisy ogólne o przyjęciu na uniwersytet; a) Ogólne przepisy o pobieraniu nauk na wydziałach uniwersyteckich: w Wiedniu, Pradze, we Lwowie, Krakowie, Olomuńcu, Gracu i Innsbruku. (Ogłoszone 1 października 1850...)*, [w:] *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*, t. 6: *Sprawy szkolne*, oprac. J. Piwocki, wyd. 2, Lwów.
- Pawelec Tomasz (2007): *Bronisław Dembiński (1858–1939)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 269–284.
- Pawłowski Bronisław (1935): Szymon Askenazy, „Kwartalnik Historyczny” 49, 540–559.
- Peyfuss Maximilian Demeter (1988): Rösler (Eduard) Robert, [w:] *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, Bd. 9, 204–205
[https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_R/Roesler_Robert_1836_1874.xml] [dostęp online: 25.07.2014].
- Pisulińska Joanna (2007): *Władysław Abraham*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 309–320.
- Pisulińska Joanna (2016): *Wykaz rozpraw doktorskich z zakresu historii wykonanych na Wydziale Filozoficznym/Humanistycznym Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1871–1939*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 593–610.
- Pisulińska Joanna (2019): *Polska XVI wieku w pracach historycznych Wincentego Zakrzewskiego*, [w:] *Wspólne dziedzictwo. Rzeczpospolita Obojga Narodów w polskiej, litewskiej i ukraińskiej historiografii XIX–XXI wieku*, red. M. Hoszowska, J. Pisulińska, P. Sierżęga, Rzeszów, 130–140.
- Pisulińska Joanna (2021): *Wincenty Zakrzewski o roli Kościoła w dziejach Polski*, „Klio Polska. Studia i Materiały z Dziejów Historiografii Polskiej” 13, 103–122.
- Porządek (1908): *Porządek egzaminów ścisłych na Wydziale filozoficznym. Rozporządzenie Ministra Wyznań i Oświaty z 16 marca 1899 L. 56. Dz. rozp. Min. w. i O., w którym wydaje się zmieniony Porządek egzaminów ścisłych na Wydziałach filozoficznych uniwersytetów królestw i krajów w Radzie państwa reprezentowanych*, [w:] *Zbiór ustaw uniwersyteckich, które uczniowie c.k. Uniwersytetów w myśl §. 17. Rozporządzenia Ministerstwa Wyznań i Oświecenia z 1 Października 1850 roku L. 8214 D. P. P., otrzymują przy immatrykulacji*

- z dodatkiem niektórych ustaw i przepisów młodzieży uniwersyteckiej potrzebnych, Lwów 1908.
- Próchnik Adam (1935): *Wspomnienie o prof. Askenazym*, „Przegląd Historyczny” 32, 363–364.
- Przelaskowski Ryszard, red., (1968): *Historiografia lwowska w dobie pozytywizmu (1865–1900)*, Warszawa.
- Puszka Alicja (1999): *Nauczyciele historii i geografii państwowych szkół średnich w Galicji w okresie autonomicznym*, Lublin.
- Pyter Magdalena (2010): *Oswald Balzer i lwowska szkoła historycznoprawna*, Lublin.
- Redzik Adam (2015): *Zarys historii Uniwersytetu Jana Kazimierza (perspektywa ustrojowa i ogólnouniwersytecka)*, [w:] *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red., wstęp i zakończenie A. Redzik, Kraków, 43–290.
- Reskrypt (1908): *Reskrypt Ministerstwa W. i O. z dnia 27 stycznia 1900 L. 26385/ex 1899, zawierający instrukcję do ordynacji o rygorach na Wydziałach filozoficznych*, [w:] *Zbiór ustaw uniwersyteckich, które uczniowie c.k. Uniwersytetów w myśl §. 17. Rozporządzenia Ministerstwa Wyznań i Oświecenia z 1 Października 1850 roku L. 8214 D. P. P., otrzymują przy immatrykulacji z dodatkiem niektórych ustaw i przepisów młodzieży uniwersyteckiej potrzebnych*, Lwów.
- Rozporządzenie (1913): *Rozporządzenie ministra wyznań i ośw. z dnia 11 lutego 1888, dz. p. p. nr 19 o habilitacji docentów prywatnych w uniwersytetach* [w:] *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*, t. 6: *Sprawy szkolne*, oprac. J. Piwocki, wyd. 2, Lwów.
- Rutkowski Jan (1948): *Wspomnienia o seminarium historycznym prof. Ludwika Finkla*, [w:] *Z zagadnień dydaktycznych wyższego szkolnictwa*, z. 1, red. J. Rutkowski, Poznań, 83–84.
- Sawczyński Henryk (1891): *Xawery Liske. Zarys biograficzny* przez O. Balzera, W. Zakrzewskiego, L. Finkla, L. Ćwiklińskiego, H. Sawczyńskiego i Z. Hordyńskiego, „Kwartalnik Historyczny” 5, 465–531
[<https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/9123>] [dostęp online: 25.09.2023].
- Serwański Maciej (2004): *Dorobek naukowy Profesora Bronisława Dembińskiego*, [w:] *Bronisław Dembiński (1858–1939) wybitny historyk, polityk i działacz społeczny. Zbiór studiów*, red. W. Jastrzębski, Toruń, 70–85.
- Serwański Maciej (2010): *Bronisław Dembiński*, [w:] *Wybitni historycy wielkopolscy*, red. J. Strzelczyk, Poznań, 181–194.
- Sierżęga Paweł (2014): *Eugeniusz Barwiński (1874–1947)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 247–264.
- Silnicki Tadeusz (1948): *Wspomnienia o seminariach Profesorów Oswalda Balzera i Władysława Abrahama*, [w:] *Z zagadnień dydaktycznych wyższego szkolnictwa*, z. 1, red. J. Rutkowski, Poznań, 77–81.

- Silnicki Tadeusz (1962): *Wstęp*, [w:] W. Abraham, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*, Poznań, 11–85.
- Skład i program wykładów (1877–1914): *Skład Uniwersytetu i program wykładów* [za lata 1877/1878–1913/1914]. C.K. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie*, Lwów [1877–1914]
[<http://www.wbc.poznan.pl/publication/37047>] [dostęp online: 25.09.2023].
- Smolka Stanisław (1873): *Die polnische Geschichtschreibung des Mittelalters* [rec.] (Odbitka z „Przewodnika Naukowego i Literackiego” 1873, z. IV), Lwów.
- Sokolnicki Michał (1936): *Czternaście lat*, Warszawa.
- Starzyński Stanisław (1894): *Historia Uniwersytetu Lwowskiego 1869–1894*, cz. 2, [w:] L. Finkel, S. Starzyński, *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, cz. 1–2, Lwów
[<https://polona.pl/item/historia-uniwersytetu-lwowskiego,NDkxMDMz>] [dostęp online: 11.10.2019].
- Statuten des Philologisch-Historischen Seminars zu Lemberg* (1852), Lemberg.
- Stępień Stanisław (2010): *Pierwszy (staro)Rusin profesorem historii Uniwersytetu Lwowskiego. Prof. Izidor Szaraniewicz (1829–1901) – sylwetka uczonego*, [w:] *Między Odrą a Uralem. Księga dedykowana Profesorowi Władysławowi Andrzejowi Serczykowi*, red. W. Wierzbieniec, Rzeszów, 165–195.
- Stinia Maria (2014): *Uniwersytet Jagielloński w latach 1871–1914. Modernizacja procesu nauczania*, Kraków.
- Stinia Maria (2015): *Uniwersytet Lwowski*, [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 22: *Szkolnictwo i oświata w Galicji 1772–1918*, red. J. Dybiec et al., Rzeszów, 206–222.
- Stopka Krzysztof (2011): *Nauki historyczne na Uniwersytecie Lwowskim*, [w:] *Universitati Leopoliensi trecentesimo quinquagesimo anniversarium suae foundationis celebranti in memoriam. Uniwersytetowi Lwowskiemu dla upamiętnienia trzysta pięćdziesiątej rocznicy jego fundacji*. Materiały sesji zorganizowanej w dniach 14–15 stycznia 2011 w Krakowie przez Uniwersytet Jagielloński, Wyższą Szkołę Filozoficzno-Pedagogiczną „Ignatianum” w Krakowie, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Polską Akademię Umiejętności, red. W. Lohman, Kraków, 225–266.
- Studnicki Władysław (1928): *Z przeżyć i walk*, t. 1, Warszawa.
- Suchmiel Jadwiga (1994): *Udział kobiet w nauce do 1939 roku w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Częstochowa.
- Suchyj Oleksij (2007): *Stepan Tomaszewski (1875–1930)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkiłniaka, Rzeszów, 441–452.
- Szczur Stanisław (2000): *Wincenty Zakrzewski (1844–1918)*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota księga Wydziału Historycznego*, red. J. Dybiec, Kraków, 79–85.

- Śreniowska Krystyna (1956): *Stanisław Zakrzewski. Przyczynek do charakterystyki prądów ideologicznych w historiografii polskiej: 1893–1936*, Łódź.
- Telwak Witalij (2007): *Mychajło Hruszewski (1866–1934)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 343–358.
- Toczek Alfred (2013): *Lwowskie środowisko historyczne i jego wkład w kulturę książki i prasy (1860–1918)*, Kraków.
- Tyrowicz Marian (1986): *Lwowski ośrodek historyczny w okresie międzywojennym (1918–1939). Garść wspomnień*, [w:] *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej. Materiały konferencji naukowych w Krakowie i Lublinie 1984 i 1985*, red. J. Maternicki, Warszawa, 319–329.
- Tyrowicz Marian (1988): *W poszukiwaniu siebie. Wspomnienia i refleksje. Pod lwowskim niebem*, Lublin.
- Tyrowicz Marian (1991): *Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa. 1918–1939*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Tyszkiewicz Jan (1989): *Stanisław Zakrzewski był nie tylko mediewistą*, [w:] *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej*, cz. III. *Materiały konferencji naukowej w Krakowie w 1988 r.*, red. J. Maternicki, Warszawa, 119–131.
- Ustawa (1913): *Ustawa z dnia 19. września 1898. dz. u. p. p. nr 167 o urządzeniu plac profesorów w uniwersytetach tudzież o szkołach głównych i zakładach naukowych z niemi na równi będących*, [w:] *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*, t. 6: *Sprawy szkolne*, oprac. J. Piwocki, wyd. 2, Lwów.
- Vetulani Adam (1970): *Ks. Jan Fijałek, historyk Kościoła polskiego*, „*Analecta Cracoviensia*” 2, 427–446.
- Wierzbicki Andrzej (2007): *Oswald Balzer (1858–1933)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 253–268.
- Willaume Juliusz (1955): *Szymon Askenazy historyk dwóch stuleci*, [w:] *Księga pamiątkowa dziesięciolecia Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie*, Lublin, 229–250.
- Wöller Burkhard (2014): *Heinrich Zeissberg (1839–1899)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak, Rzeszów, s. 93–104.
- Wurzbach Constantin (1874): *Rösler Robert*, [w:] *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Bd. 28, Wien, 370.
- Wurzbach Constantin (1875): [nekrolog], „*Zeitschrift für Österreichische Gymnasien*”, 219.
- Wyrozumska Bożena (2000): *Władysław Semkowicz (1878–1949)*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota księga Wydziału Historycznego*, red. J. Dybiec, Kraków, 225–234.

- Zahorski Andrzej (1974): *Szymon Askenazy i jego dzieło*, [w:] S. Askenazy, *Książe Józef Poniatowski 1763–1813*, Warszawa, 5–34.
- Zakrzewski Stanisław (1908): *Kultura historyczna*, [w:] idem, *Zagadnienia historyczne*, Lwów–Warszawa, 3–108.
- Z reskryptu (1913): *Z reskryptu ministerstwa w. i o. z d. 5. stycznia 1849, l. 108 dz. p. p. nr 71 o stanowisku, obowiązkach i prawach docentów...*, [w:] *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*, t. 6: *Sprawy szkolne*, oprac. J. Piwocki, wyd. 2, Lwów.
- Барвінський Олександр (2004): *Спомини з мого життя. Частини перша та друга*, Нью Йорк–Київ.
- Гелей Степан (2001): *Наукова та громадська діяльність Ісидора Шараневича*, [в:] *Україна культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник на пошану професора Юрія Сливки*, випуск 9, Львів, 320–332.
- Пиріг Руслан, Тельвак Віталій (2017): *Михайло Грушевський біографічний нарис*, Київ.
- Тельвак Віталій, Педич Василь (2016): *Львівська істрична школа Михайла Грушевського*, Львів.

Spis ilustracji

1. Ksawery Liske
[https://pl.wikipedia.org/wiki/Ksawery_Liske#/media/Plik:Ksawery_Liske_1.jpg]
(domena publiczna)..... 40
2. Ludwik Finkel
[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/55/Ludwik_Finkel1.jpg]
(domena publiczna)..... 42
3. Prośba do dziekanatu Wydziału Filozoficznego w sprawie II Katedry Historii Po-
wszechnej z językiem ruskim na Uniwersytecie Lwowskim (1892)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 510, k. 1.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_510_52203&view=single&p=2&browser=seadragon..... 43
4. Szymon Askenazy
[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2e/Szymon_Askanazy.jpg]
(domena publiczna)..... 44
5. Adam Skałkowski
[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/ba/Ska%C5%82kowski_Adam-1906.png] (domena publiczna) 44
6. Stanisław Zakrzewski
DALO, z. 26, op. 5, spr. 715, k. 172.

https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_715_52161&view=single&p=174&browser=seadragon	44
7. Nagrobek Aleksandra Hirschberga. Cmentarz Łyczakowski (pole 19, grób nr 411) (autorka zdjęcia Roksolana Holovata, 2024)	45
8. Grobowiec Ksawerego Liskego. Cmentarz Łyczakowski (pole 71c, grób nr 3) (autorka zdjęcia Roksolana Holovata, 2024)	48
9. Tadeusz Wojciechowski [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tadeusz_Wojciechowski_1881.jpg] (domena publiczna)	49
10. Bronisław Dembiński [https://pl.wikipedia.org/wiki/Bronis%C5%82aw_Dembi%C5%84ski#/media/Plik:Bronis%C5%82aw_Dembi%C5%84ski.png] (domena publiczna).....	50
11. Strona z indeksu Ludwika Finkla (1877/78) DALO, z. 26, op. 5, spr. 1952, k. 186 verso. https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1952_56633&view=single&p=178&browser=seadragon	52
12. Odpis dyplomu doktorskiego Ludwika Finkla (1882) DALO, z. 26, op. 5, spr. 1952, k. 91. https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1952_56633&view=single&p=91&browser=seadragon	52
13. Nagrobek Ludwika Finkla. Cmentarz Łyczakowski (pole 73, grób nr 175) (autorka zdjęcia Roksolana Holovata, 2024)	54
14. Telegram kondolencyjny rektora Uniwersytetu Poznańskiego Stanisława Kasznicy w imieniu społeczności uniwersyteckiej (1930) DALO, z. 26, op. 5, spr. 1953, k. 283 recto + verso. https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1953_56631&view=single&p=284&browser=seadragon	55
15. Telegram kondolencyjny ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego Sławomira Czerwińskiego (1930) DALO, z. 26, op. 5, spr. 1953, k. 285 recto + verso. https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1953_56631&view=single&p=286&browser=seadragon	55
16. Adam Szelągowski (1911) DALO, z. 26, op. 5, spr. 2109, k. 3 verso. https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_2109_62772&view=single&p=6&browser=seadragon	64